

Internetguide #5

Ungas integritet på nätet

Råd till dig som är vuxen

I den här guiden lär du dig...

- Vad unga gör på nätet.
- Varför det är viktigt att prata med unga om integritet på nätet.
- Vad integritet på nätet kan betyda för unga.
- Hur du kan tänka som vuxen när du pratar med unga om integritet på nätet.
- Vad som kan vara bra att tänka på innan du lägger ut något på nätet.
- Vad grooming är och vad du som vuxen bör göra om du misstänker att någon utsätts för det.
- Hur du som vuxen kan hjälpa unga att sätta gränser.
- Vad Barnkonventionen säger om ungas rätt till integritet.

Innehåll

Förord	5
Inledning	6
1. Ungas liv på nätet	8
Vad unga gör på nätet	9
Varför vi ska prata om integritet	10
2. Integritet på nätet	12
Vad är integritet?	13
Vad integritet är för unga	13
3. Unga vs vuxna	15
Olika mycket kunskap - olika rädslor	16
Se det som är bra - döm inte	18
4. Killigt och tjejigt online	22
5. Förväntningar	26
Vad jag förväntas lägga upp	27
Vad tycker jag är okej?	28
Jakten på gillamarkeringar	29
Får man ångra sig?	30
6. Att prata med okända på nätet	33
Grooming	34
7. Gränser	38
När unga själva sätter stopp	39
Stopp-ord	42

8. Att prata med unga om säkerhet på nätet	43
Viktigt!	45
9. Integritet – en rättighet	47
Det säger Barnkonventionen	48
Vuxnas skyldigheter	50
10. Källkritik	51
Vem har ansvaret på nätet?	52
Länkar och tips på mer läsning	54

Förord

Ibland pratar vi om internet som en motsats till verkligheten; vi skiljer på det som sker på internet och det som sker i verkligheten. Men internet är lika verkligt som något annat. Faktum är att nätet i dag är en så integrerad och naturlig del av många liv att det blir svårt att ens prata om nätet. Gränserna mellan offline och online håller på att suddas ut. 98 procent av alla 12- till 15-åringar¹ har tillgång till en smart telefon och 90 procent av 7-åringarna använder internet. För barn och unga är nätet bara en del av livet.

Skillnaden mellan internet och till exempel skolkorridoren är att det vi delar med oss av online snabbt kan spridas och delas till ett ofantligt stort antal människor. Det vi delar med oss av online kommer också sannolikt att finnas kvar där väldigt länge i någon form. Det betyder att det finns anledning att fundera över vad vi delar, hur vi delar, var våra gränser går och vilken bild vi ger av oss själva online. Att värna vår egen och andras integritet helt enkelt.

Inte sällan uppehåller vi oss vid olika skräckexempel där unga personer har hamnat i situationer där de utnyttjats, av jämnåriga eller av vuxna personer. Men det är inte Alexandramannen som de flesta barn och unga är oroliga för. Det är en erfarenhet av de *tusentals* samtal med barn och unga om nätet som Bris haft genom åren. De har istället handlat om relationer, frågor om integritet och identitet. Kanske är det här vi ska lägga tyngdpunkten. Precis som barn och unga kan behöva hjälp och vägledning att fatta beslut som de mår bra av i andra sammanhang i livet, kan de behöva det online. Som vuxna är vi skyldiga att vägleda barn och unga i att känna efter och att reflektera över vilka konsekvenser deras handlingar kan få.

Vi ska inte heller glömma bort att integritet är något personligt och individuellt. Det som jag tycker känns okej att dela med mig av kan någon annan känna sig väldigt obekvämt med. Det gäller även unga människor. Alla är olika.

Den här guiden bygger dels på intervjuer med kuratorer på Bris, som varje dag har samtal med barn och unga, dels på rapporter, statistik och intervjuer med lärare och forskare. Vi har också ställt frågor till barn och unga själva i en webbenkät som lades ut på Bris webbplats. De allra flesta samtal till Bris sker på nätet genom det som kallas "Bris-mejlen" eller "Bris-chatten". Det är tillgängligt på barns egen arena och det går att vara anonym för den som vill. Guiden vänder sig till vuxna i barn och ungas närhet. Föräldrar, syskon, lärare eller fritidspedagoger. Vuxna som vill kunna stötta barn och unga i att ta hand om sig själva – både offline och online.

Åsa Secher, journalist

Magnus Jägerskog, generalsekreterare BRIS

Inledning

Den här guiden försöker närma sig frågan vad integritet på nätet betyder för unga människor. En viktig fråga att ta sig an för att vi som vuxna ska kunna stötta och hjälpa barn och unga att känna var deras gränser går, så att de inte råkar illa ut. Guiden riktar sig till vuxna i barns närhet, och även om internetanvändandet börjar redan vid några års ålder, handlar den här texten framför allt om barn och unga i åldrarna 10 till 16 år.

I det första kapitlet beskriver vi vad barn och unga gör på nätet i dag. Vilket nästan känns lite märkligt, eftersom offline och online alltmer flyter ihop. Internet blir mer och mer en helt naturlig, integrerad del av vår vardag.

Kapitel två handlar om vad integritet på nätet egentligen är och vad det betyder för unga respektive vuxna. Det följs av kapitel tre som fokuserar på vad som skiljer barn och ungas syn på integritet från vuxnas syn på densamma. Att det finns skillnader påverkar också vilka rädslor vi har. I det tredje kapitlet tar vi också upp något av det viktigaste för oss vuxna att hålla i minnet: att inte döma.

Kapitel fyra handlar om könsroller. Är det skillnad på hur tjejer och killar beter sig på nätet och spelar det i så fall någon roll? Är nätet, med alla dess möjligheter, en plats där man kan slippa de snäva könsrollerna eller en plats där de förstärks ännu mer?

Det femte kapitlet handlar om förväntningar. Förväntningar på vad man ska lägga upp, att få många gillamarkeringar eller att få några överhuvudtaget. Det handlar också om att kunna ångra sig och att kunna känna efter vad man själv tycker känns okej.

Att prata med okända människor på nätet kan både vara något helt fantastiskt och något som leder till obehag. Nätet är en enastående bra plats för att skaffa nya kompisar med samma intressen, eller utbyta erfarenheter med personer som befinner sig i en liknande sits som en själv. Men det finns också baksidor med att vi faktiskt inte ser varandra när vi pratar via nätet, en av dem är grooming. Allt det här handlar kapitel sex om. Där tar vi också upp vad lagen säger och vad polisen har för råd till vuxna som tror att ett barn har råkat illa ut på nätet.

Det sjunde kapitlet fokuserar på gränser. Hur kan vi som vuxna hjälpa barn och unga att sätta gränser? När säger barn och unga själva stopp? I kapitlet som följer, nummer åtta, ger vi tips och råd till vuxna om vad man kan tänka på när man ska prata med barn och unga om säkerhet på nätet. Det kan till exempel handla om att använda sig av konkreta exempel och att, återigen, inte vara dömande.

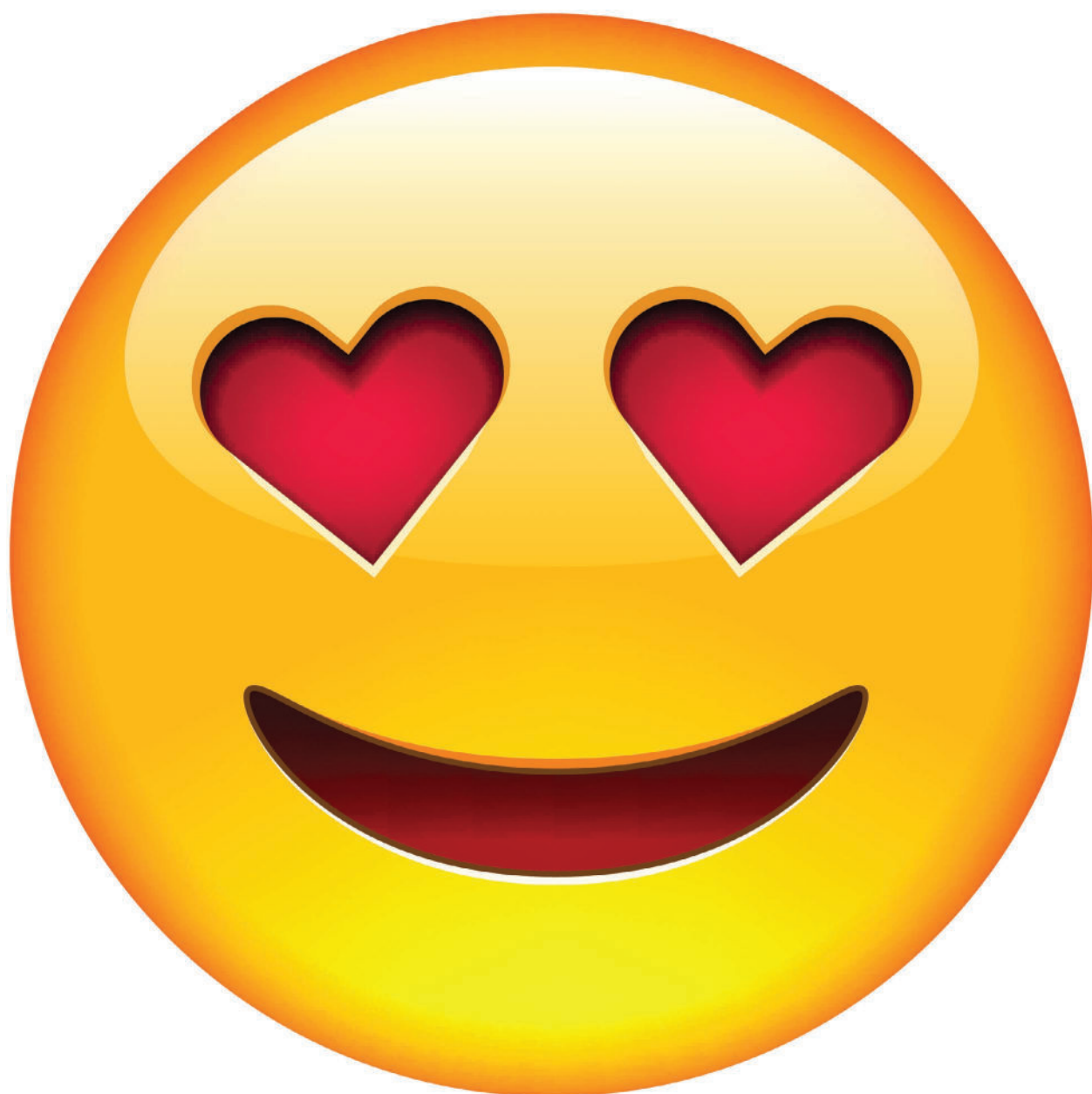
Att värna barns och ungas integritet är inte bara viktigt för att de

inte ska råka illa ut. Integritet är även en rättighet som finns formulerad i FN:s barnkonvention. I kapitel nio går vi igenom vad det står i de olika artiklarna och vilka skyldigheter vi, som vuxna, har att se till att de rättigheterna tillgodoses.

Det tionde och sista kapitlet handlar om källkritik. Hur vet vi vad som är sant av allt som finns på nätet och hur kan vi hjälpa barn och unga att vara kritiska till vad de läser och ser? Och hur kan vi hjälpas åt att förhindra att det sprids lögner och hat på nätet?

Att prata om ungas integritet på nätet handlar förstås framför allt om att lyssna på vad unga själva har att säga. För att deras röster ska höras har vi ställt ett antal frågor i en webbenkät på Bris webbplats. Svaren från den enkäten återkommer i närapå samtliga kapitel i den här guiden. Längst bak i guiden hittar du länkar och tips på vidareläsning.

1. Ungas liv på nätet

Vad unga gör på nätet

Att fråga en 13-åring om nätet är viktigt är som att fråga om det är viktigt att gå i skolan. Eller att äta middag. Svaret är lika självklart. Det var länge sedan internet var en aktivitet man ägnade sig åt framför sin hemdator några timmar i veckan. Internet finns med oss överallt i våra smarta telefoner, surfplattor och bärbara datorer. Vi är en del av internet och internet är en del av oss.

I en webbenkät som IIS har gjort tillsammans med Bris frågade vi barn och unga vad de gör mest på nätet. Flest svar, 45 procent, fick alternativet *tittar på videoklipp/filmer/tv-serier*. Därefter kom *hänger på sociala forum* med 36 procent, 9 procent svarade att de mest spelar spel. Men de svarade också att de söker fakta, lyssnar på musik, gör hemsidor, chattar med kompisar, läser bloggar och läser nyheter.

Låt oss titta på lite fler siffror om barn och ungas internetanvändning. Enligt Internetstiftelsen i Sveriges (IIS) årliga undersökning Svenskarna och internet var 2014 första året som över hälften av 2-åringarna, 57 procent, hade använt internet någon gång. Det säger något om internets räckvidd. I så tidiga åldrar handlar det framför allt om att titta på film och video på en surfplatta, 94 procent av barn i 2- till 3-årsåldern gör det. Några år senare varvas videotittandet gärna med olika spel. Till och med en treåring klarar av att sätta fingret på rätt ikon på en surfplatta och starta ett spel. I 10- till 11-årsåldern blir internet en mer social plats. Fler går med i sociala nätverk och använder nätet för att chatta och kommunicera – två av tre är medlemmar i något socialt nätverk. Ytterligare några år senare är andelen som använder sociala nätverk hela 93 procent. För tonåringar är internet både den viktigaste källan för information och för underhållning. Mycket tid på nätet går också åt till att söka och kolla upp fakta, slå upp ord och göra skolarbeten.²

Användningen av sociala nätverk fortsätter att öka och framför allt är det olika bild- och filmapplikationer som lockar många användare. Nästan 80 procent av flickor i åldrarna 12–15 år är på bildpubliceringsappen Instagram någon gång, 62 procent använder den dagligen. 93 procent i åldersgruppen 12–15 år besöker någon gång något socialt nätverk. Däremot minskar andelen i åldersgruppen som använder Facebook, den sociala jätten har fått konkurrens av andra nätverk.³

52 procent i åldern 12–15 år prenumeranter på strömmad musik och 25 procent prenumererar på video/film/tv. Den yngre generationen har alltså gått från olaglig fildelning till laglig prenumeration på strömmade tjänster. Andelen som använder fildelningstjänster har gått ner från 22 till 16 procent.⁴

1. Ungas liv på nätet

Barn är inte bara mottagare när de använder internet. De är också väldigt bra på att skapa eget innehåll och att använda sin fantasi. Som att lägga upp bilder på hästar och låtsas sälja dem till sina kompisar. Eller göra egna gör-det-självt-videobloggar med instruktioner för hur man sminkar sig eller spelar ett visst spel. På internet kan du låta din fantasi dra iväg och du kan få utlopp för det som just du är intresserad av. I mellanstadiet är det kanske inte så populärt att gå omkring i skolan och slänga sig med Harry Potter-ord, men på nätet finns otaliga forum med likasinnade där den som inte använder de rätta termerna snarare är den som är konstig.

Rapporter och statistik i all ära, bästa sättet att få reda på vad barn och unga i just din närhet helst använder nätet till, får du genom att fråga. Var nyfiken och intresserad! Inte bara för att du som vuxen har lättare att vara ett stöd om du är insatt utan också för att signalera till barn och unga att du gärna lyssnar och att du bryr dig.

Varför vi ska prata om integritet

För de allra flesta vuxna i barns närhet är det naturligt och självklart att prata med barn och unga om det som händer i deras liv. Hur det går i skolan, hur de mår, vad de gör på sin fritid och med sina vänner. Det är också naturligt och självklart att prata med barn och unga om gränser och vad de ska tänka på för att inte råka illa ut. Att det är viktigt att titta åt både höger och vänster innan man går över gatan. Att man inte ska följa med främmande människor hem. Att man inte ska lämna ut sin adress eller sitt telefonnummer till vem som helst. I dag är nätet en naturlig och integrerad del av barn och ungas liv, vilket innebär att de här samtalen om var gränserna går och vilken information man delar med sig av om sig själv även bör handla om det som sker online. Framför allt för att barn och unga ska lära sig att ta hand om sig och kunna fatta beslut som de mår bra av. Men också för att unga människor har rätt till stöd och vägledning, både offline och online.

Integritet handlar till stor del om att känna efter var ens egna gränser går. Vad är jag beredd att dela med mig? Var går min gräns? Att prata med barn och unga om integritet och gränser handlar inte om att sätta upp de här gränserna åt dem, utan om att vägleda dem så att de kan fatta mer medvetna beslut.

Barn och unga har, av förklarliga skäl, inte tränat lika mycket på att sätta gränser och det kommer alltid att finnas människor som är beredda att utnyttja det. Genom att prata om vad man delar med sig av och varför det kan vara bra att tänka efter i förväg och inte sen, handlar så klart om att försöka förebygga att någon råkar illa ut eller mår dåligt. Men det underlättar också att redan ha pratat om de här sakerna om det väl händer något. Om konversationen redan

är påbörjad är tröskeln kanske inte lika hög till att be om hjälp när det behövs. Samtidigt kan det vara svårt att ha de här samtalen i förebyggande syfte, att det blir mer konkret när det faktiskt har hänt något. Mer om hur man kan prata med barn och unga om gränser och säkerhet på nätet i kapitel 7 och 8.

2. Integritet på nätet

Vad är integritet?

Vad betyder egentligen integritet? Svenska Akademiens ordlista beskriver det som okränkbarhet och oberoende. Vad integritet betyder för var och en är olika, några av dem som intervjuades till den här guiden beskrev integritet så här:

”För mig är det mitt förhållningssätt till vad jag tycker är okej för mig att dela med mig av. Den bild jag vill ha av mig själv på nätet. Vilka gränser jag har är flytande och de rör sig hela tiden och har flyttat sig många gånger. De flyttar sig nog flera gånger per år.”

”Integritet är rätten att få vara den jag är och tycka, tänka det jag vill och sätta mina gränser för vad andra har rätt att ’utsätta’ mig för. Och vad jag lämnar ut om mig själv.”

”Det handlar om hur mycket man delar med sig av sig själv till andra och hur man mår i det, det är väldigt individuellt vad det står för.”

”Att få bestämma själv och att ha makt över vad man själv vill lämna ut och i vilka lägen. Att verkligen få vara chef över mitt eget och få det utrymme och få göra det på mitt sätt. Sedan kan man fundera på hur man påverkas av andra människor, om det verkligen är man själv som bestämmer. Vad är det jag suger åt mig av allt jag ser och upplever varje dag och som gör att jag tar de beslut jag tar?”

Att ha integritet på jobbet kan handla om att skilja mellan personligt och privat. Att det känns naturligt att prata med kollegorna i lunchrummet om vad man gjorde i helgen med sin familj, men inte vad man sa till sin partner när man bråkade igår kväll. Var gränserna går för vad var och en känner sig bekväm med att dela med sig av är individuellt.

När man pratar om integritet på nätet kan det handla om många olika saker. Det kan både vara att inte lämna ut för mycket privata detaljer på sociala nätverk som Facebook, och att skydda sina personuppgifter när man pratar med andra människor eller utnyttjar olika tjänster online. Integritet på nätet kan också handla hur man förhåller sig till olika typer av övervakning; att veta vem det är som tittar över ens axel och hur information man delar med sig av samlas in. I alla de här situationerna är det individuellt vad man tycker är okej. I kapitel 3 skriver vi mer om hur ungas och vuxnas kunskap och rädslor skiljer sig åt.

Vad integritet är för unga

Vi människor är bra på att sortera in information i olika fack. Som liten lär du dig snabbt skillnaden mellan vad du berättar för dina föräldrar och vad du berättar för dina vänner. Något som du sedan bär med dig när du blir äldre. På internet är det svårare att förhålla sig till

2. Integritet på nätet

den där skillnaden, eftersom gränserna är osynliga. För även om det kan kännas som om man bara delar med sig till sina vänner när man lägger upp något på nätet, kan informationen lätt spridas vidare till många fler. Både till vuxna och till andra unga. Något som både barn och vuxna behöver ha i åtanke.

Trots det finns det ändå något som heter integritet på nätet och det gäller även unga människor. Det finns gränser som man riskerar att gå över. Däremot kanske inte unga människor använder just ordet integritet, som inte är helt enkelt. Det kan i stället handla om vad som är *privat* och vad som är *mitt*. Eller om något är integritetskränkande kanske det med barn och ungas ord är *skämmigt* eller *pinsamt*. Eller bara att det är något som känns *konstigt*. Att något som är kränkande kallas för pinsamt är såklart lite missvisande. Att bli kränkt ska inte vara pinsamt, det ska bara vara oacceptabelt. Men vilka ord man använder är inte så viktigt, det viktiga är att kunna uttrycka när något känns fel och att kunna säga ifrån när någon går över gränsen, något vi skriver mer om i kapitel 7. Och precis som vi vuxna lägger in lite olika betydelser i ordet integritet så betyder det olika saker för barn och unga. Var och en bestämmer själv var ens gränser går och vad man inte vill dela med sig av till andra.

När vi frågade barn och unga i webbenkäten vad de tycker att integritet betyder var de många som skrev att de inte visste. Det betyder såklart inte att de inte känner av sina gränser, utan handlar snarare om att det är ett ganska komplicerat ord. Men det fanns också de som ändå hade någon slags uppfattning om vad det betyder. Några av deras beskrivningar var: "Kunna vara sig själv på nätet", "Inställningar om personliga uppgifter", "Att man är skyddad på nätet", "Personlig säkerhet", "Ett avstånd mellan en själv och andra människor", "Okränkbarhet", "Att andra respekterar sådant man inte vill berätta om sig själv", "Att stå för sina åsikter och tankar". "Att man får ha sina tankar, sin kropp och sina saker i fred", "Att kunna fatta egna opåverkade beslut", "Att man inte behöver berätta allt för alla".

3. Unga vs vuxna

Olika mycket kunskap – olika rädslor

Med ålder kommer livserfarenhet. Med livserfarenheten kommer förmågan att kunna bedöma olika situationer utifrån tidigare erfarenheter. Det gör det lättare att förutse eventuella konsekvenser. Allt det här saknar barn och unga, av den enkla anledningen att de inte har levt så länge. Och att ha ett begränsat konsekvenstänkande hör ungdomen till. Som tonåring kan du känna dig odödlig. Vilket kan vara en ganska härlig känsla. Det är inte heller något som vi som vuxna ska försöka sätta stopp för eller ändra på, men det kan vara bra att komma ihåg, framför allt för att som vuxen undvika att bli alltför dömande.

Barn och ungdomar tänker kanske inte heller lika mycket på framtiden som vi vuxna gör. När en 15-åring överväger att lägga ut en något avklädd bild på sig själv, eller en bild på när hen var jättefull på en fest, kanske hen tänker att det kommer att kännas okej även när hen är 20. Att det som känns rätt nu alltid kommer att kännas rätt, men att *alltid* i det sammanhanget är ett ganska kort perspektiv. Som vuxen kan tankarna kanske gå till vad framtida arbetsgivare kan komma att tycka. Som vuxen är inte heller behovet av bekräftelse lika stort, eller behovet av att få känna att man hör till. Som vuxen känns vetskapen om att man inte kan bli omtyckt av alla okej. För många tonåringar är det outhärdligt och behovet av bekräftelse är enormt. Vilket kanske inte är så konstigt. Det är genom den bekräftelse du får som ung som du ska bygga ditt självförtroende och din självkänsla som du ska ha med dig resten av livet.

Allt det här påverkar vilka rädslor vi har och vad som oroar oss. Unga och vuxna oroar sig inte sällan för olika saker. Medan vuxna ser skräckscenarion framför sig som Alexandramannen eller stulna identiteter, kanske barn och unga i stället oroar sig för att inte få några gillamarkeringar eller vad kompisarna ska tycka om en bild eller ett videoklipp. I åldrarna 13–16 år är oron till exempel större för obehagliga nätkontakter med jämnåriga än med främlingar⁵. Det behöver såklart inte betyda att det inte finns unga människor som oroar sig för att bli lurade, utnyttjade eller förföljda och att det tyvärr också händer.

När vi ställde frågan i webbenkäten vad barn och unga tror att vuxna är oroliga för svarade en hel del av de tillfrågade med ord som pedofili, grooming och övergrepp; alltså olika typer av sexuell utsatthet. Det var också många som svarade att de tror att vuxna är oroliga för att de ska lämna ut personlig information om sig själva på nätet eller att de ska bli sårade eller utsatta för näthat.

När vi frågade om det fanns något som oroade dem själva med nätet svarade 66 procent ja och 34 procent nej. De som svarade ja fick en möjlighet att beskriva närmare vad de syftade på. Mycket av

det som de tror att vuxna oroar sig för återkommer, men det finns också andra saker. Som att de är rädda att bli beroende av nätet; att internet ska bli en för stor del av deras liv. Det kan till exempel handla om stressen över att uppdatera sin blogg tillräckligt ofta eller att försöka få så många gillamarkeringar som möjligt. Något annat som barn och unga i enkäten oroar sig för är hur samhället formas utifrån sociala medier. Hur idealbilder skapas och återskapas genom internet. Det här förekommer däremot inte när de får frågan vad de tror att vuxna oroar sig för.

2013 släpptes rapporten *Med egna ord* som handlar om vad barn och deras föräldrar tycker kan vara obehagligt på nätet. Rapporten baseras på en stor enkätstudie genomförd i ett antal europeiska länder, däribland Sverige. På frågan vad som kan vara oroande på nätet svarade barnen bland annat att de kunde bli skrämde av obehagliga bilder och filmer med verklighetstroget innehåll; att de var rädda för att bli kontaktade av okända personer som skulle hota dem, eller kräva att de skickade bilder på sig själva och att de var rädda för att okända personer skulle stjäla bilder som de hade lagt ut online. Det är dock viktigt att komma ihåg att vara rädd för något inte är samma sak som att ha råkat ut för detsamma. På det stora hela kan man säga att barn och unga generellt har ganska bra koll på vad det är för faror som lurar online, även om de inte själva har råkat ut för dem.⁶ Det är till exempel inte ovanligt med tonårstjejer som har stenkoll på att det finns vuxna människor på nätet som inte drar sig för att utnyttja dem. Inte sällan är de också duktiga på att genomskåda dem som ljuger om sin identitet, de är kritiska och observanta och oroar sig inte för att bli lurade. Trots att de vet att risken finns.

Vilka svar man får när man frågar barn och unga vad som oroar dem hänger också på *hur* man ställer frågan. Karin Nygårds undervisar från årskurs tre och uppåt på en grundskola i Stockholm. När hon frågar sina elever vilka faror som finns på nätet svarar de vad de har lärt sig att svara: pedofiler. Frågar hon dem i stället vad som oroar *dem* svarar de något helt annat. Antingen att de inte oroar sig särskilt mycket överhuvudtaget, att det känns tryggt och säkert, eller att det som oroar dem är att kompisarna ska skriva taskiga saker eller sprida elaka rykten. Beroende på hur frågan ställs får hon alltså helt olika svar. Hon kan antingen få höra vad barnen tror att vi vuxna vill höra. Eller så kan hon få höra vad som faktiskt rör sig i deras huvuden, oavsett vad som rör sig i våra. Att kunna se att barn och vuxna ser saker ur olika perspektiv är viktigt för att kunna prata med barn och unga om hur de bäst ska skydda sig.

När det handlar om att värna sin integritet ur ett övervakningsperspektiv tror forskaren Mathias Klang att unga har en hel del kvar att lära. Han är docent i sociala medier och politisk kommunikation vid University of Massachusetts i Boston. Han menar att många

3. Unga vs vuxna

unga är duktiga på att använda den nya tekniken, men det betyder inte att de förstår hur den fungerar eller vilka konsekvenser den kan få. Till exempel vilken information som samlas in, hur den lagras och sparas och hur den kan användas på olika sätt. En brist som säkerligen är ganska vanlig även hos vuxna. Trots det är vår oro för att övervakas generellt inte särskilt utbredd. Att den som inte har något att dölja tål att granskas, är en vanlig inställning. Men efter 2013 har det förändrats lite grann. Det var nämligen året då Edward Snowden avslöjade att amerikanska National Security Agency (NSA) har registrerat telefon- och internettrafik över hela världen. Sedan dess har svenskarnas oro för att företag och myndigheter övervakar dem på internet ökat något. 2011 uppgav 14 procent att de var oroad för att företag övervakade vad de gjorde på internet. 2013 var samma siffra 20 procent. Ställdes frågan mer specifikt om företagen Facebook och Google var siffran 27 procent.⁷ Vilket såklart omvänt betyder att 73 procent inte är oroad.

Oavsett hur mycket våra rädslor skiljer sig åt och vad det beror på kan det också vara bra att komma ihåg att det inte är meningen att vi ska tänka likadant. Vi tillhör olika generationer med olika erfarenheter och olika referensramar och det är bra. Tänk om barn och unga alltid tänkte som vi, då skulle utvecklingen stanna av.

Se det som är bra – döm inte

Med skräckexemplen för ögonen är det lätt att glömma bort att internet för det allra mesta är helt fantastiskt. Internet är en källa till allt från lek och underhållning till kunskap och fakta. På nätet kan barn och unga hitta likasinnade, de kan ställa frågor som de inte vågar ställa ansikte mot ansikte, skapa eget innehåll och få utlopp för sin kreativitet. På nätet kan fantasin få flöda fritt, man kan få testa sina gränser och experimentera med sin identitet.

För att få en tydligare bild av att internet är övervägande positivt kan vi titta på lite färsk statistik. När IIS frågade svenska internetanvändare hur många av dem som har fått sin integritet kränkt på nätet svarade 94 procent nej⁸. De allra flesta upplever alltså inte att de har fått sin integritet kränkt på nätet överhuvudtaget. Av de återstående 6 procent som svarade ja uppgav dessutom två tredjedelar att det inte hade orsakat några större problem.

När Statens Medieråd ställde frågan till barn och unga om de hade varit med om att någon lagt ut bilder på dem som gjort dem ledsna, svarade mellan 89 och 93 procent nej. De allra flesta har alltså aldrig varit med om detta. Av dem som svarade ja hade merparten varit med om detta mindre än en gång i månaden.⁹

Kontentan blir att internet i de allra flesta fall är bra. Som vuxen kan det vara bra att ha det med sig som något slags grundtanke.

Med det sagt ska vi också vara medvetna om att det händer obehagliga, farliga och olagliga saker på nätet. Barn och unga är med om saker som de upplever som otäcka, de blir utnyttjade av vuxna, hamnar i jobbiga situationer som de inte vet hur de ska ta sig ur och så vidare. Då är det som vuxen väldigt viktigt att ha den där grundtanken om internets positiva sidor med sig i bakhuvudet för att undvika att döma och skuldbelägga. Att vara dömande är aldrig fruktbart. Och - när barn och unga bestämmer sig för att de vill berätta, var noga med att lyfta upp det som något positivt! Det är tillräckligt jobbigt för barn och unga att berätta att de har hamnat i en jobbig situation. Mer om hur man kan tänka som vuxen när man ska prata med barn och unga i kapitel 8.

Några exempel på vad barn och unga i webbenkäten tror att vuxna oroar sig för...

Att jag ska bli utsatt för grejer jag egentligen inte vill

De är mest rädda för att det sker så mycket som de inte kan se

Att jag ska bli näthatad

Att jag ska lägga upp nakenbilder på mig själv

Att det man lägger upp på nätet aldrig försvinner

Att jag ska träffa någon IRL som jag träffat på nätet

Att jag lämnar ut uppgifter om mig själv

Att jag har kontakt med en pedofil

Att jag ska försätta mig själv i jobbiga situationer

Att jag ska bli mobbad

Att jag ska bli utsatt för grooming

Att jag ska bli lurad

Att min dator ska få virus

Att jag ska få meddelanden och bilder som är opassande

Att jag skriver något dumt som jag sedan ångrar

Att jag ska köpa saker jag inte behöver

Att jag ska bli sårad

Några exempel på vad barn och unga i webbenkäten oroar sig för på nätet...

4. Killigt och tjejigt online

Är det någon skillnad på hur unga killar och tjejer betar sig på nätet? Och spelar det i så fall någon roll? Svaret är både ja och nej. Upp till 10- till 11-årsåldern är tjejer och killars internetvanor väldigt lika. De använder internet ungefär lika mycket och till ungefär samma saker¹⁰. Men i takt med att de blir äldre ökar könsskillnaderna; killarna ägnar allt mer tid åt spel medan tjejerna övergår till att lägga allt mer av sin tid på sociala nätverk. Det ska dock sägas att skillnaderna mellan hur stor andel killar respektive tjejer som spelar spel har minskat de senaste åren.

När det kommer till sociala nätverk sker i dag en stor del av barn och ungas kommunikation med hjälp av bilder. Det kan både handla om att skicka bilder på sig själv, vad man gör och var man är som ett direktmeddelande till en vän, och om att publicera bilder, företrädesvis på sig själv, till ett större eller mindre antal följare. I takt med att allt fler har en smart telefon med inbyggd kamera är det lätt att ta bilder och filma närhelst man vill. Mellan 82 och 90 procent av alla som har en mobiltelefon i åldersgruppen 9–18 år använder den till att ta bilder med. Däremot är tjejerna betydligt flitigare när det kommer till att publicera bilderna på nätet. Möjligheterna att dela med sig av sina alster online är oändliga och vilka appar som är mest populära förändras över tid. Många vuxna känner säkert till applikationer som Snapchat, Kik och Instagram. Alla tre är antingen i huvudsak till för bildkommunikation eller har bildkommunikation som en möjlighet. De senaste åren har bildpubliceringsappen Instagram varit den mest populära bland barn och unga. År 2014 uppgav 75 procent av flickorna i åldrarna 9–12 år att de använde Instagram, samma siffra för pojkar var 70 procent. I nästa åldersintervall, 13–16 år, var skillnaderna betydligt större; 85 respektive 64 procent.¹¹

Inte helt oväntat, med tanke på den utbredda användningen, är det också fler tjejer som har varit med om att någon har lagt ut en bild på dem som har gjort dem ledsna. Även om andelen generellt är liten är det i åldersgruppen 13–16 år dubbelt så många tjejer som killar som har upplevt detta, 12 respektive 6 procent.¹²

Men vad spelar allt det här för roll? Vilken inverkan har könsskillnaderna på barn och ungas integritet på nätet? Hösten 2012 fick Statens Medieråd i uppgift att studera barn och ungas internetanvändning ur ett jämställdhetsperspektiv. Resultaten presenterades i rapporten "Duckface/Stoneface" vintern 2014. De visade att de könsnormer som råder i samhället i stort inte bara reproduceras online utan också cementeras och förstärks. Så här skriver rapportförfattaren Michael Forsman:

"Detta innebär att barnen genom sina egna handlingar och föreställningar om genus skapar sin identitet och grupptillhörighet genom att återkommande understryka skillnaden mellan killar och tjejer. [...] Intervjuerna visade hur det manliga görs till norm genom

4. Killigt och tjejigt

att det tjejer gör och det som förknippas med "kvinnliga" eller "böjiga" online-handlingar (söka "likes" på Facebook, lägga upp många bilder, vissa typer av miner etc.) beskrivs i negativa termer. [...] Barnen genomgår alltså i denna ålder, genom sina kamratrelationer och sina mediehandlingar online, en form av genusträning som inte automatiskt öppnar för kritisk medvetenhet och förändring utan snarare verkar förutsätta anpassning till den traditionella överordningen av det manliga." ¹³

Rapporten baseras på ett stort antal intervjuer med elever i årskurs 4 och 7 och är full av exempel på att barn som är 10 år gamla redan har bestämda uppfattningar om vad som är "tjejigt" och vad som är "killigt". Att anstränga sig för att se söt ut och manipulera bilden så att den blir så estetiskt tilldragande som möjligt anses "tjejigt". Motsatsen, att se oberörd ut och få bilden att göra detsamma, anses killigt. För att passa in i normen ska tjejerna göra sig fina för andras blickar, medan killar ska framstå som självständiga, aktiva och obrydda. Tjejer publicerar också, enligt rapporten, långt fler bilder på sig själva online ¹⁴. Redan innan de har blivit tonåringar har barn och unga alltså fått lära sig att det är skillnad på tjejer och killar och att det också ska göras synligt i vad de publicerar online. En förklaringsmodell som ligger nära till hands är att tjejer i högre grad konstruerar sitt jag genom att vara i relation till andra, medan killar konstruerar sitt jag genom att vara i relation till sig själva och världen ¹⁵. Michael Forsman skriver så här om hur de så kallade egobilderna (selfies) hjälper till att konstruera könstillhörighet:

"Alla (tjejer) måste förhålla sig till hur jag ska presentera mig själv i egobilder. Att få sitt yttre värderat och att undersöka hur man kan använda sitt utseende och sin kropp i förhållande till blickar utifrån är något som tycks ingå i att 'göra' tjej." ¹⁶

Visst finns det även utrymme för barn och unga att utforska och förkovra sig på nätet på ett sätt som ofta saknas offline, utanför normerna. Men är det inte märkligt hur internet, med närapå obegränsade möjligheter att testa gränser och utforska olika identiteter, också fylls upp med könsstereotypa bilder av unga killar och tjejer? Borde inte friheten som internet innebär vidga ramarna mer än den gör i dag? Eller, om man vänder på det, är det så konstigt att en ny teknik och en ny plattform inte lyckas rucka på de vanor, normer och mönster som trots allt fortfarande präglar stora delar av resten av samhället?

Människan är ett flockdjur. Vi bryr oss om, och låter oss påverkas av, hur människor runtomkring oss agerar. Det här är inte egenskaper som försvinner när vi är online. Men även om det kan kännas trist att barn och unga tillsynes stöps i samma stereotypa formar online som de gör offline, har transparensen som utflyttningen på nätet innebär även vissa fördelar. Nu när de stereotypa bilderna blir

synliga och tydliga ökar det våra möjligheter att prata om dem. Att problematisera. Om tjejernas selfies alla ser ut på ett visst sätt och killarnas på ett annat har vi plötsligt något konkret att peka på när vi pratar om könsnormer. Utan att peka ut någon kan vi försöka problematisera varför vi väljer att se ut på ett speciellt sätt och ofta på samma sätt, trots att det finns oändliga variationsmöjligheter. I den här typen av diskussioner är det viktigare än någonsin att inte döma och att inte peka ut det ena eller det andra som rätt eller fel. Läs mer om det i kapitel 7 och 8.

5. Förväntningar

I teorin är vi alla fria att publicera (nästan) vad vi vill online, hur sällan eller hur ofta vi vill. Vill vi inte publicera något alls är det okej. Vill vi publicera nya bilder på oss själva varje timme är det också okej. I teorin i alla fall. I praktiken känns det inte alltid lika fritt och frivilligt. Livet online omgärdas, precis som andra delar av livet, av en del förväntningar. Det gäller både unga och vuxna. Många vuxna brottas med verkliga eller upplevda förväntningar från omgivningen. Att strunta i de där förväntningarna kan vara svårt.

När vi frågade barn och unga i webbenkäten på Bris hemsida om det som kompisarna lägger upp på nätet påverkar vad de själva väljer att lägga upp, svarade 51 procent ja.

I samtal som Bris tar emot berättar barn och unga ibland att de upplever att de måste upprätthålla en viss aktivitet på nätet. Att det kan uppfattas som märkligt om de inte har lagt upp några nya bilder på flera dagar. Ibland kan barn och unga till och med känna sig tvungna att finnas på ett visst forum eller socialt nätverk. Att säga till någon som känner så att det är okej att låta bli, att hen inte måste ha ett konto på den där sajten om hen inte vill, hjälper sällan. Det är som att be personen radera sig själv från en hel kompiskrets. Som att man skulle ha kompisar men aldrig följa med dem på något de gör, utan bara få höra om det efteråt. Inte så kul.

Vad jag förväntas lägga upp

I rapporten Duckface/Stoneface från Statens Medieråd framgår som tidigare nämnts att bildnormerna för de fotografier som läggs upp online är väldigt starka. Både killar och tjejer i 13-årsåldern har en tydlig uppfattning om hur bilderna de publicerar förväntas se ut. Enligt de tjejer i årskurs 7 som har deltagit i studien ska tjejer vara snygga, söta och fina på sina bilder. Det är viktigt att det ser naturligt ut, vilket inte har något att göra med hur mycket tid man i själva verket lägger ner på att planera och redigera bilderna. Titta gärna under lugg och visa hud, men inte för mycket. Och så ska bilden gärna vara lite sned. Man lägger bara upp bilder som man ser bra ut på, om det inte är bilder som tydligt är på skoj där personen som fotar sig själv grimaserar och gör sig till. Bilderna ska redigeras med olika filter och effekter, men det är viktigt att det ändå ser naturligt ut. För killarna gäller andra regler. Du ska inte se ut som om du bryr dig, ha gärna keps, ta gärna bilder på dig själv i grodperspektiv och gärna när du gör något. Mallen är å ena sidan väldigt tydlig och strikt för hur bilderna ska se ut och hur de ska vara tagna, å andra sidan väldigt vag och svårbegriplig. För var går gränsen för vad som är för mycket hud? Vad avgör vad som uppfattas som naturligt eller inte? Att normerna för hur selfies ska se ut är starka råder det ingen tvekan om. Men var kommer de ifrån?¹⁷

5. Förväntningar

Det enkla svaret är: alla andra. Barn och unga tar intryck av sin omgivning, precis som vuxna. De tar intryck av varandra, sina föräldrar, lärare, syskon och klasskamrater. Men de påverkas också av reklam, media och dem som syns i offentligheten. På flera av de stora sociala nätverken finns konton med hundratusentals, ibland miljontals, följare. Det kan vara allt ifrån kända artister och idrottare till helt vanliga personer som delar med sig av något som många tycker är intressant. Som till exempel svenske Felix Kjellberg, mer känd som Pewdiepie, som postar videos av när han spelar tv- och dataspel. Han har 17 miljoner prenumeranter på sin Youtube-kanal. Eller 14-åriga Lisa som går under namnet MissLisibell. Hon lägger upp filmer om smink, mode och hästar och har nära 300 000 prenumeranter. Totalt har hennes videoklipp visats 134 miljoner gånger sedan januari 2012. Bloggaren och modellen Kenza Zouiten har över en miljon följare på Instagram och de allra flesta bilder hon lägger upp är selfies. 17-åriga artisten Zara Larsson lägger dagligen upp välsminkade, inte sällan ganska avklädda bilder på sig själv på sin Instagramprofil som har nära 700 000 följare.

Barn tycker om att härmas. Det är kul och spännande att göra som andra gör. Skillnaden i dag jämfört med tidigare är att vi som vuxna får ta del av det här spelet på ett helt annat sätt tack vare nätet. Vi ser sådant som vi "slapp" se när härmandet bestod av att klä ut sig framför spegeln och sedan byta om igen innan föräldrarna kom hem. På både gott och ont.

Och så var det de unga tjejernas avklädda, ibland utmanande bilder på sig själva. Känner unga tjejer en press att lägga upp utmanande bilder på sig själva på nätet? Kanske, kanske inte. Varför de gör det hänger sannolikt både ihop med bilderna de själva ser och rådande könsnormer som lägger stor vikt vid tjejers utseende. Är det skadligt? Borde de sluta med det? Det finns en risk att bilderna utnyttjas av andra i kränkande sammanhang – och det är oacceptabelt. Men det är en sak vi aldrig får glömma: det är aldrig tjejen som har lagt ut bilden som ska få skulden om den utnyttjas av någon annan. Lagg skulden där den hör hemma – hos förövaren.

Vad tycker jag är okej?

Att veta var ens gränser går, vad man själv tycker är okej att dela med sig av, är dels något som blir lättare med åldern, dels något som kan förändras över tid. Och det är alltid individuellt. Att den gränsen sällan är statisk har med flera saker att göra. Dels handlar det om att de stora sociala nätverken gör förändringar i sina system som leder till nya ställningstaganden hos oss som användare. Dels handlar det om att man som person ändrar uppfattning om saker. Livet kan förändras – nytt jobb, nya kontakter, nya förhållanden kan göra att

man omvärderar hur och vad man delar på nätet. Kanske är inte det viktiga *var* den gränsen går utan att man har *funderat över* var den går. Att man har en strategi så att man har lite koll på varför man gör som man gör. Exakt hur den strategin ser ut är mindre viktigt.

Att barn och unga påverkas av varandra, precis som vuxna gör, är inte så konstigt. Att få känna att man hör till och får vara med är kanske ännu viktigare som ung. Av den anledningen är det också extra viktigt att barn och unga får stöd och vägledning i att känna efter vad de själva tycker är okej. Att de inte dras med i något slags gruppträck och delar med sig av bilder och information som de inte känner sig bekväma med och sedan ångrar.

Jakten på gillamarkeringar

Bilder, inlägg, statusuppdateringar, videos och kommentarer. Det mesta på nätet ackompanjeras av en gilla-knapp. Att få tillräckligt många gillamarkeringar eller likes, eller att i alla fall få några överhuvudtaget, är viktigt för många barn och unga. För många vuxna också för den delen. Och kanske är det inte så konstigt, för vem samlar inte på likes? Vem vill inte bli omtyckt? När vi frågade barn och unga i webbenkäten om det var viktigt att få många likes svarade 49 procent ja.

Så långt inga konstigheter. Men vad händer när gillamarkeringarna eller följarna uteblir eller inte är tillräckligt många och leder till att barn och unga mår dåligt? I samtal med Bris berättar barn och unga att de till exempel kan må väldigt dåligt över att inte ha lika många följare som sina vänner. De undrar vad det är för fel på dem. Att vilja bli omtyckt och uppskattad är inget nytt. Det kan alla känna igen sig i. Men kanske blir det än mer känsligt när våra sociala relationer också exponeras på nätet. Känslan av att man inte är lika populär och omtyckt som sina vänner befästs i siffror, svart på vitt. Men vad står de där siffrorna för egentligen? I dag är det inte ovanligt att barn och unga betalar för att få fler följare till sina konton. Vilket gör frågan ännu mer relevant. Vad är de siffrorna värda? Att ha många följare kan också handla om att man är bra på att skaffa fler. Det finns många olika knep och trix för att få fler personer att följa just dig. Men att vara bra på att skaffa fler följare är kanske inte detsamma som att vara mer omtyckt än andra?

För att stötta och hjälpa barn och unga som mår dåligt över att de har för få följare eller inte får tillräckligt med gillamarkeringar kan man som vuxen till att börja med prata om att det är naturligt att vilja bli uppskattad och omtyckt för hur man ser ut eller vad man gör. Det är inget fel med det, de allra flesta tycker om att känna sig uppskattade. Sedan handlar det om att försöka få dem att förstå att bara för att man inte är omtyckt av precis alla så betyder inte det att

5. Förväntningar

man är fel. Alla tycker olika, så kommer det alltid att vara. Hur man än ser ut eller vad man än gör kommer det både att finnas personer som tycker att man är helt underbar och personer som inte tycker det. Du kan se ut hur du vill och göra vad du vill, det spelar ingen roll. Som vuxen är det lättare att stå ut med att det finns dem som inte tycker om en, att vi alla är olika. I tonåren kan det vara väldigt jobbigt.

Det handlar också om att försöka prata om varför det känns viktigt, och vilka andra saker som kan kännas minst lika viktiga i livet. Att ha några nära vänner som man kan träffa offline till exempel, vänner som uppskattar en för den man är. De där siffrorna på nätet är bara ett mått, och det finns många, många fler. Samtidigt som man som vuxen ska försöka avdramatisera och lindra är det viktigt att ta barnens oro på allvar.

Det kan också vara bra att som vuxen ha med sig i bakhuvudet att de råd man ger till barn och unga även gäller en själv. Kanske har det hänt att man som vuxen har reagerat på att någon man inte känner så bra inte har så många vänner på Facebook och lagt in en värdering i det. Vad säger det om oss och vad vi värderar?

I andra sammanhang kan det handla om barn och unga som säger att de inte har så många följare för att de känner sig blyga. De vågar kanske inte vara så aktiva som de egentligen skulle vilja. Då är det viktigt att poängtera att det är helt okej att vara blyg, men man kan också säga att det går att öva på att inte vara så blyg, om man vill.

Får man ångra sig?

60 procent av dem som har svarat på vår webbenkät har någon gång ånkrat något de har delat med sig av om sig själva på nätet. Samtidigt uppger en dryg fjärdedel att de inte vet hur de ska bära sig åt för att ta bort saker om sig själva på nätet. Vilket också betyder att tre fjärdedelar uppger att de vet hur de ska bära sig åt, vilket är väldigt positivt. Även om vi inte kan veta vad det faktiskt betyder; om det handlar om att de *tror* att det vet, eller att de *faktiskt* vet.

Att dela med sig av en bild eller en uppdatering eller att skriva en kommentar går snabbt. Med telefonen i fickan kan det dessutom göras lite när som helst. Att det ibland går lite för snabbt och blir lite fel är kanske inte så konstigt. En förhastad kommentar som nog var lite för ilsken, en bild på en kompis som man kanske inte borde ha lagt upp utan att fråga. Eller en artikel eller en statusuppdatering man kanske skulle låtit bli att dela. Alla kan nog känna igen sig. Men går det att ångra sig? Om det är något man själv har lagt ut är det ofta ganska lätt att radera eller dölja i efterhand. Frågan är om det

är *borta*? Sannolikt inte. Kan din kompis hitta det? Förmodligen inte. Kan de stora teknikföretagen hitta det? Troligtvis ja.

Våren 2014 fattade EU-domstolen beslut om att privatpersoner ska ha rätt att få sökresultat om dem borttagna från sökmotorer om innehållet är irrelevant, osant eller överflödigt. De allra flesta anmälningar som har gjorts handlar om sökmotorn Google och i skrivande stund har företaget tagit emot ungefär 1 miljon förfrågningar. Google gör bedömningar från fall till fall och tillmötesgår ungefär 40 procent av anmälningarna.¹⁸ Men att en länk plockas bort från sökresultatet betyder inte att informationen inte längre finns på internet. Den blir bara svårare att hitta. Korrigeringarna sker dessutom inte globalt utan regionalt. En länk som är borttagen från sökresultatet på google.se går fortfarande att hitta via google.com.

Hur påverkar det här hur försiktiga vi är med vad vi delar? I de allra flesta fall säkert inte alls. Enligt undersökningen Svenskarna och internet uppger 67 procent av de tillfrågade att de inte har något att dölja¹⁹. En vanlig inställning, både bland unga och äldre. Borde vi vara mer försiktiga? Åsikterna går isär. Vill du ha ett hundra-procentigt skydd ska du inte dela med dig av någon information överhuvudtaget online, vilket kanske inte är en särskilt realistisk strategi. Men ju känsligare informationen är, desto mer bör du tänka efter innan du skickar ut den på nätet. Och vad som är känsligt är såklart kontextberoende. En nakenbild till en partner kan kännas helt okej. Om den hamnar i någon annans händer känns det plötsligt inte lika okej. I det sammanhanget kan det också vara bra att komma ihåg att även tillsynes harmlös information kan påverka bilden av dig. Forskaren Mathias Klang brukar exemplifiera detta under sina föreläsningar med att berätta för åhörarna att han bär kvinnliga trosor under sina jeans. Det är varken olagligt, fel eller farligt, men informationen kommer att påverka hur åhörarna värderar det som Mathias Klang säger. De kommer att se på honom på ett annat sätt och allt han säger kommer att färgas av vetenskapen om att han bär kvinnounderkläder.

Med det sagt, hur mycket funderar barn och unga innan de publicerar något på nätet? Sannolikt ungefär lika mycket som vi vuxna. Det vill säga ibland en hel del, ibland inte alls. Vissa bilder, inlägg eller uppdateringar känner man på sig är lite känsligare, då kanske man gör ett mer noggrant övervägande. Den som är väldigt aktiv har sannolikt också ett ganska okomplicerat förhållande till vad de delar. Eftertänksamheten gör i stället entré när det händer något. Om man får väldigt många eller märkliga kommentarer till exempel. På ett sätt är det responsen som gör att man kanske undermedvetet justerar sin aktivitet. Men borde vi uppmana barn och unga att tänka efter mer – före? Kanske. Förmodligen kommer de alldeles av

5. Förväntningar

sig själva att fundera mer över eventuella konsekvenser när de blir äldre, för delvis är det som bekant en mognadssak. För den sakens skull skadar det inte att föra in ytterligare ett perspektiv, att kunna stå för sin vuxenhet och ta upp fördelar och nackdelar som de unga kanske inte har tänkt på. Som vuxen kan man till och med vara rak och öppen med sin vuxenhet, i stil med ”jag förstår om du tycker att det här låter vuxet och tråkigt, men jag vet att nu när jag är så här gammal skulle jag inte vilja att...”. Det handlar om att ge barn och unga fler valmöjligheter.

Samtidigt vittnar kuratorerna som svarar hos Bris om en utbredd medvetenhet. Barn och unga som kontaktar Bris kan säga saker som ”åh nej de har lagt ut den här bilden och den kommer finnas för alltid”. De kan också vara oroliga för att deras aktivitet på nätet ska gå att spåra och att det ska komma fram att de har besökt webbplatser som de känner att de inte borde varit inne på. Det kan handla om porr men också andra sajter där de har uppgett att de är myndiga, även om de inte är det.

Precis som med allting annat är det stor skillnad på individnivå. En del oroar sig kanske för mycket, medan andra tar det lite för lugnt. Hur barn och unga i just din närhet resonerar får du bara veta om du frågar!

6. Att prata med okända på nätet

6. Att prata med okända på nätet

Internet är fantastiskt. Det tål att sägas några gånger. Möjligheterna som finns att hitta likasinnade, att få utforska, söka information, ställa frågor, få utlopp för sin kreativitet. Listan kan göras lång. På Bris är erfarenheterna av kontakt med okända på nätet fram för allt positiva. Barn och unga som har svårt att hitta vänner och gemenskap offline har helt andra möjligheter online. Och det är underbart. De flesta barn och unga är också väldigt medvetna om att de inte ska lämna ut personuppgifter till personer som de inte känner. I rapporten Duckface/Stoneface beskriver elever i årskurs fyra hur de har fått lära sig att inte berätta var de bor eller vad de heter egentligen när de kommunicerar med andra online²⁰. Ofta har de fått höra historier av sina föräldrar eller syskon. Historier om vad som kan hända om man inte är försiktig. Däremot har de sällan råkat ut för något själva.

Hur oroliga barn och unga är för att bli lurade eller utnyttjade är såklart olika. En del är inte ett dugg oroliga, de tycker att de har koll på vad de gör, medan andra oroar sig över att råka illa ut. När Statens Medieråd frågade barn och unga om de tycker att de är bra på att skydda personliga uppgifter på nätet svarade 62 procent av 9-12-åringarna att de tyckte att de var mycket eller ganska bra på det. Bland 13- till 16-åringarna var siffran 75 procent. Men då ska man komma ihåg att det handlar om barnens egna upplevelser av sina förmågor, vilket inte nödvändigtvis motsvarar deras faktiska förmåga. När de fick frågan om hur bra de är på att ändra säkerhetsinställningarna i webbläsaren svarade 22 procent av de yngre barnen att de var mycket eller ganska bra på det, medan det bland 13- till 16-åringarna var 57 procent som kände sig säkra på detta.²¹

När Internetstiftelsen i Sverige frågade svenskarna om de är oroliga för att de ska få sin personliga integritet kränkt på nätet syntes skillnader mellan generationerna. Minst oroliga var de yngsta, 16-25 år. Totalt var ungefär en tredjedel av internetanvändarna inte alls oroad, en tredjedel var oroad och en tredjedel svarade varken eller.²²

Grooming

Även om de allra flesta kontakter som barn och unga har på nätet är helt ofarliga, och rentav positiva och givande, händer det också en del riktigt obehagliga saker. I juni 2015 föll domen i Sveriges dittills största ärende gällande sexualbrott mot barn på internet. Den då 29-årige mannen dömdes till sju års fängelse för bland annat sexuellt tvång, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, sexuellt ofredande och barnpornografibrott. Han dömdes också till att betala fem miljoner i skadestånd till de sammanlagt drygt 60 offren. Mannen har tagit kontakt med flickor och pojkar mellan 11 och 20

år och låtsats vara en pojke i deras ålder. Han har övertalat dem att skicka avklädda bilder på sig själva och sedan använt bilderna som utpressning för att tvinga dem att utföra mer och mer avancerade sexuella handlingar på sig själva framför kameran.

Att ta kontakt med barn under 15 år i sexuellt syfte är olagligt och kallas för grooming. Sedan lagen infördes 2009, fram till och med år 2014 har 951 brott anmälts med den rubriceringen. Ungefär 70 procent av anmälningarna handlar om kontakter som tagits via internet²³ och det är både flickor och pojkar som drabbas, även om majoriteten är flickor. Polisen beskriver brottet så här:

”Den första kontakten sker ofta på chattforum eller spelsajter. En förövare kan ha kontakt med flera hundra barn samtidigt, vissa så unga som åtta år. Genom bekräftelse, mutor och utpressning försöker förövaren få barnet att posera naket eller att träffas så att förövaren kan begå sexuella övergrepp. Grooming kan ge böter eller fängelse i upp till ett år.”²⁴

Sedan lagen infördes har få personer dömts. Ibland för att gärningen inte har uppfyllt rekvisiten, det vill säga de juridiska förutsättningarna för att en gärning ska vara straffbar. Men ibland handlar det om att gärningsmannen också åtalas för brott med högre straffskala än den för kontakt med barn i sexuellt syfte.

Det har anmälts betydligt fler fall av *utnyttjande av barn under 18 år för sexuell posering* än för grooming, knappt 3 500 sedan 2009²⁵, och det har skett en dramatisk ökning de senaste åren. Det kan både bero på att det är fler som anmäler och att det är fler som utsätts. Ännu fler än antalet anmälda fall uppger att de har kontaktats via internet för sexuell posering, men då ska man komma ihåg att de allra flesta av dem har avbrutit kontakten och inte gått med på det.

Fallet med 29-åringen är inte det enda i sitt slag, sannolikt kommer vi framöver att få läsa om fler liknande domar. Det är en svår balansgång att inte låta sig skrämmas för mycket men samtidigt vara medveten om vad som kan hända. Mitt i förskräckelsen över de här grova övergreppen är det viktigt att komma ihåg ett par saker. För det första är det inte internet i sig som är problemet, det är personerna som väljer att använda det i syfte att begå brott. Vi löser ingenting genom att ta ifrån barn och unga tillgången till nätet, av rädsla för att de ska råka illa ut. För det andra ska vi inte underskatta barn och ungas egen förmåga att sätta stopp. Enligt en rapport från Brottsförebyggande rådet är en majoritet av barn och unga bra på att hantera oönskade sexuella kontakter från vuxna på nätet; de avbryter kontakten och blockerar användaren så att hen inte kan ta kontakt igen²⁶.

På uppdrag av regeringen har Brottsförebyggande rådet gått igenom alla polisanmälda kontakter med barn i sexuellt syfte som registrerades mellan 1 juli 2009 och 30 juni 2011, alltså det som kallas

6. Att prata med okända på nätet

för grooming. Undersökningen visar att i ungefär 50 procent av fallen upptäcktes kontakten genom att barnet berättade för en vuxen, oftast en förälder. I 30 procent av fallen hade föräldern upptäckt det på något annat sätt.²⁷ Att barn och unga i så stor utsträckning själva väljer att berätta för en vuxen är jättebra och något vi som vuxna har som uppgift att uppmuntra. Det går inte att nog understryka vikten av att barn och unga känner att de kan berätta för vuxna om de är med om något obehagligt, utan att känna skam och skuld. Som vuxen är det väldigt viktigt att inte döma barn och unga som hamnar i svåra situationer. Det är aldrig barnets fel när hen råkar illa ut, lägg alltid skulden där den hör hemma – hos förövaren. I kapitel 7 skriver vi mer om hur vi som vuxna kan hjälpa unga att sätta upp gränser för sig själva och säga nej.

Checklista! Polisens tre råd till vuxna som får reda på att barn har råkat illa ut på nätet.

- Döm inte ett barn som ber om hjälp. Det är förmodligen tillräckligt jobbigt för barnet att berätta ändå, gör det inte värre.
- Om barnet tycker det är pinsamt och jobbigt att berätta detaljer, be inte om det. Det viktiga är att förhindra att fler kontakter tas och att göra en polisanmälan.
- För polisutredningens skull är det bra om meddelanden och annat inte raderas. Ibland är den bästa utvägen att helt sluta använda det aktuella forumet ett tag²⁸.

I slutet av den här guiden finns tips på vart du kan läsa mer och vart du kan vända dig om du som vuxen har frågor.

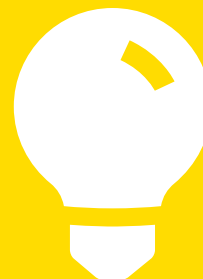
Tips! Grooming – vad säger lagen?

Förbudet mot kontakt med barn i sexuellt syfte trädde i kraft 1 juli 2009. I Brottsbalkens sjätte kapitel om sexualbrott finns två paragrafer som definierar det brott som kallas för grooming:

”10 a § Den som, i syfte att mot ett barn under femton år begår en gärning för vilken straff föreskrivs i 4, 5, 6, 8 eller 10 §, träffar en överenskommelse med barnet om ett sammanträffande samt därefter vidtar någon åtgärd som är ägnad att främja att ett sådant sammanträffande kommer till stånd, döms för kontakt med barn i sexuellt syfte till böter eller fängelse i högst ett år. Lag (2009:343).”

(14 § Den som har begått en gärning enligt 5 § eller 6 § första stycket mot ett barn under femton år eller enligt 8 § första stycket eller 10 § första stycket, ska inte dömas till ansvar om det är uppenbart att gärningen inte inneburit något övergrepp mot barnet med hänsyn till den ringa skillnaden i ålder och utveckling mellan den som har begått gärningen och barnet samt omständigheterna i övrigt.)

Detsamma gäller den som har begått en gärning enligt 10 a § om den har syftat till en sådan gärning som anges i första stycket och som, om den hade fullbordats, enligt vad som anges där uppenbarligen inte skulle ha inneburit något övergrepp mot barnet. Lag (2009:343).”

7. Gränser

”Ungar i dag. De har ingen känsla av skam. De har ingen känsla för integritet. De är show-offs, kändis-horor, pornografiska små slynglar som postar sina dagböcker, sina telefonnummer, sin dumma poesi – och för Guds skull, sina smutsiga sexbilder! – på nätet.”²⁹

Så skrev Emily Nussbaum i New York Magazine 2007 när hon skulle försöka imitera hur det brukar låta när förskräckta vuxna förfasar sig över barn och ungas internetbeteende. Förmodligen finns det vuxna i dag som tänker likadant, förhoppningsvis är de färre än de var då. Barn och unga kan ibland uppfattas som lite gränslösa. De går för långt, de tänker sig inte för. Att värna sin integritet, offline och online, handlar väldigt mycket om att känna var ens egna gränser går. Att kunna säga nej och att kunna dra gränser för vad man vill dela med sig av om sig själv i olika sammanhang. Men hur lär man sig att sätta gränser för sig själv och hur kan vi som vuxna prata med barn och unga om det?

När unga själva sätter stopp

De barn och unga som hör av sig till Bris och har frågor som rör nätet har antingen redan råkat ut för något och vet inte vad de ska göra, eller tvekar inför att göra något och vill be om råd. De som tvekar har i och med att de ringer ofta redan bestämt sig för att låta bli, för att det är något som känns fel.

Även om det är vuxnas uppgift att stötta och vägleda unga i att sätta gränser ska vi inte heller underskatta ungas egen förmåga. I samtal med barn och unga upplever kuratorerna på Bris att många är väldigt medvetna om de risker som finns och känner på sig när något inte är som det ska. Det kan till exempel handla om unga som har blivit ombedda att skicka bilder på sig själva, eller att någon har uttryckt sig hotfullt eller betett sig märkligt online. Att andra människor reagerar kan också göra att barn och unga tänker till. Om kompisarna tycker att den där personen man pratar med verkar skum kanske det är något som inte stämmer. I vår webbenkät uppgav så många som 81 procent att de tänker på vem som ska se eller läsa det de lägger upp på nätet, vilket säger något om hur medvetna de trots allt är.

När unga själva väljer att sätta stopp är såklart väldigt olika från person till person. Det finns ingen generell regel som säger att alla barn och unga kan tänka sig att göra vissa saker men inte andra. Däremot kan det sägas att barn och unga, som vi skriver i kapitel 3, inte har samma konsekvenstänkande som vuxna. Framtiden är långt borta. Och det är inte så konstigt; enligt forskare är den del av hjärnan som möjliggör saker som framtidsplanering, förmåga till överblick, att sälla intryck och göra riskbedömningar, inte färdigutvecklad förrän i 20-årsåldern³⁰.

Hjälp unga att sätta gränser

Barn och unga, framför allt tonåringar, vill testa sina gränser. Det är också så de lär sig var deras egna gränser går. Så kommer det alltid att vara. Men hur kan vi som vuxna vägleda barn och unga så att de inte råkar illa ut på vägen?

Integritet handlar i mångt och mycket om att sätta gränser. För sig själv och gentemot andra. Var går min gräns? Vad vill jag vara med om? Vad vill jag dela med mig av? Att nå sin gräns och inte passera den handlar ofta om att våga säga nej. Att våga säga nej när någon ber om fler bilder, att våga säga nej när någon frågar något som känns för privat, att våga säga nej när man känner sig pressad. För att bli bra på att säga nej krävs övning. Ju mer man får öva på att säga nej och säga ifrån, desto bättre. Därför kan det vara en bra idé att uppmuntra små barn när de faktiskt säger nej. Låta dem veta att det är bra att de känner efter. Det är antagligen svårare än det låter. Framför allt när det handlar om att försöka ha en smidig och fungerande vardag, då är det inte så lockande att uppmuntra barn att säga nej. Man vill bara att de gör som man säger. Men i andra sammanhang, när det finns utrymme för barnen att välja – låt dem känna efter och få formulera det och fundera över hur det blir. Har man med sig förmågan att säga nej från när man är liten, blir det kanske lite lättare när man är äldre.

Vuxnas uppgift, i förhållande till barn och unga, handlar om att bromsa. Vilket inte ska förväxlas med att stå i vägen. Tonåringar har ett enormt driv. De är som raketmotorer som flyger fram i en rasande fart. De är ivriga att bli äldre, att få testa på att ta ansvar, att leva vuxenliv, att lära av sina misstag, att bli sina egna. Det är både en fantastiskt härlig och outhärdligt jobbig tid. Att få utvecklas och låta sig formas är underbart och frustrerande på samma gång. Vuxnas uppgift är inte att stå i vägen för den här utvecklingen. Att ställa sig framför och säga nej resulterar ofta bara i konflikter som inte leder någon vart. Att ta ifrån unga tillgången till nätet löser till exempel inga problem. Vi får inte unga att känna efter och fatta genomtänkta beslut genom att ställa oss i vägen. Tänk i stället att du ska hänga i hästsvansen baktill, med din tyngd kan du bromsa upp lite grann och ge utrymme för eftertanke. Vi vet att riskfaktorerna blir färre med åldern, i takt med att konsekvenstänkandet utvecklas. Om vi lyckas bromsa så att de inte råkar illa ut innan dess är det såklart positivt.

Men hur gör man när man bromsar? Konkret handlar det om att prata med varandra och att ha en relation som möjliggör den typen av samtal. När barnet berättar något, kanske något som har hänt i ett spel eller att någon har lagt ut en bild eller skrivit en kommentar,

stanna upp och fråga; nu hänger jag inte med, hur blev det så? Hur kändes det? Eller gör jämförelsen med kompiserna, om hen hade lagt ut den här bilden eller fått det här förslaget, hur hade du reagerat? Vad skulle du tänka?

Då uppnås den där bromsande effekten. Det handlar om att hjälpa dem att ta sig tid att fundera, tänka efter, känna efter. Och det bygger såklart delvis på att man har byggt upp en relation med barn och unga som gör att de självmant berättar vad som händer i deras liv, även online.

Som ung behöver man få prova att göra saker som man inte har gjort förut. Som vuxen kan man, i stället för att slå bakut vara ärlig med sin oro. Säga något i stil med "som vuxen blir jag orolig, kan vi inte göra så här, för min skull?". Det handlar inte om att stoppa eller hindra, men att bädda lite, så att landningen blir mjukare om det händer något.

Det har sagts ett antal gånger förut i den här guiden, men det tål att upprepas: döm inte. Om ett barn har delat något och sedan ångrar sig, eller har skickat en bild till någon och den där bilden har spridits till människor som den inte var ämnad för – skuldbelägg inte. Det är tillräckligt jobbigt ändå att ha hamnat i klistret.

Tips! Bra stoppfraser.

Här är några förslag på uttryck som vi som vuxna kan förmedla till barn och unga att de kan använda sig av, till exempel om någon ber dem skicka bilder över nätet.

- Nej, det är privat
- Jag säger nej och det är okej
- Det här är mitt – inte ditt
- Det är jag som bestämmer vad du ska få veta om mej
- Tycker jag att det inte är okej så är det inte okej

Stopp-ord

Att faktiskt säga nej till någon som ber om bilder eller information som man inte vill dela med sig av kan låta lättare än det är. Tänk om personen hotar att sprida vidare bilder eller information som hen redan har fått? Eller hotar att söka upp en? Vilka ord ska man använda för att säga ifrån? Hur ska man uttrycka sig för att budskapet verkligen ska gå fram? 2013 lanserade Rädda Barnen handboken *Stopp! Min kropp!* med tips och råd på hur man som vuxen kan prata med barn om sexualitet, kroppens privata områden och vad man får och inte får göra mot eller med andras kroppar. *Stopp! Min kropp!* blev samtidigt ett användbart uttryck för barn och unga att använda när det är någon som går för långt; till exempel om någon tar på ens kropp på ett sätt som inte känns bra. På nätet finns ett liknande behov av stopp-ord, ord eller uttryck som man kan använda för att som ung enkelt kunna säga ifrån när någon går över ens gräns.

När det gäller nätet är det viktigt att vi som vuxna förklarar för barn och unga att de *aldrig* är tvungna att göra något som inte känns bra, till exempel skicka en bild till någon. Oavsett vad personen hotar att göra om man inte lyder, är man aldrig tvungen att lyda. Uppmuntra i stället barn och unga att berätta för en vuxen om de ombeds göra saker som de inte vill.

8. Att prata med unga om säkerhet på nätet

8. Att prata med unga om säkerhet på nätet

När Statens Medieråd frågar barn och unga hur mycket de pratar med vuxna som de bor med, om saker som de har gjort eller sett på internet, svarar omkring hälften av barnen mellan 9 och 16 år att de gör det *ofta* eller *ibland*.³¹ Det kan låta högt. Men det betyder också att nära hälften av barnen i åldersgruppen sällan eller aldrig pratar med vuxna i hemmet om det här. När vi frågade barn och unga i vår webbenkät om de skulle be en vuxen om råd om de var osäkra på om de skulle lägga upp något på nätet, svarade 69 procent nej. Bara tre av tio skulle alltså vända sig till en vuxen om de kände sig osäkra. Utan dialog om vad som händer online blir det svårt för oss vuxna att vägleda och stötta barn och unga så att de kan värna sin integritet och inte råka illa ut.

En del barn som hör av sig till Bris berättar att deras föräldrar är väldigt oroliga och att det är jobbigt. I de flesta fall går det att få barn och unga att förstå att vuxna i deras närhet är oroliga, även om barnen själva tycker att det är onödigt och överdrivet. Kanske är det i sådana lägen bra att som vuxen förklara varför man oroar sig; nämligen för att man bryr sig. Att man gör det man gör av kärlek. Och att barnet kan lugna den där oron genom att berätta och förklara lite mer kring hur hen tänker.

Hur får man unga att prata med en? Dels handlar det såklart om att långsiktigt bygga upp en relation som bygger på ett ömsesidigt förtroende, men det handlar också om att ta chansen när den dyker upp. Gör det där och då när det är aktuellt. Har det hänt något, antingen i barnets liv, eller i det offentliga. Ta chansen! Ställ frågor och försök att öppna upp för en konversation om det som har hänt. Hur skulle det bli om du gjorde så där? Hur skulle din kompis göra? Hur skulle du kunna göra eller tänka? Försök att hjälpa barnet att se det ur olika perspektiv. Ta Instagramfallet³² som exempel. När det hände var det ett utmärkt tillfälle att prata med barn och unga om vilka bilder de lägger upp på sig själva och varandra på nätet. Hur känns det om någon annan lägger upp en bild utan att man vet om det? Hur mycket tänker man efter innan man skriver saker om andra människor online? Vilka konsekvenser kan det få? Det ska såklart poängteras att det som hände i Göteborg inte tillhör vanligheterna, men det finns säkerligen andra exempel från media och från vår vardag som kan föranleda en diskussion om gränser på nätet. Dock gäller det att försöka undvika att skrämmas. Då finns risken att de bara upplever att vi är rädda, gamla människor medan de själva inte alls upplever att livet på nätet är särskilt skrämmande. En balansgång som kanske är svårare än den låter, men med verkliga exempel blir det sannolikt lättare att inte överdriva och gå för långt.

Även i andra fall är det bra att använda sig av konkreta exempel. Som när man ska försöka förklara varför det är annorlunda att dela med sig av något online, jämfört med offline. För även om mycket

är likt, i hur vi bör bete oss mot varandra och vad vi berättar för varandra, så finns det en stor skillnad när det gäller nätet; det du delar med dig av kan nå så oändligt många fler än du hade tänkt. Ett sådant konkret exempel, förutom Instagramfallet, är PR-chefen Justine Sacco som fick hela sitt liv ställt på ända efter en tweet. Tweeten, som skickade strax innan hon klev på ett flyg till Kapstaden, löd ”Ska till Afrika. Hoppas jag inte får aids. Skoja bara. Jag är ju vit!”. När hon landade i Sydafrika hade den retweetats över 3 000 gånger och satt igång en hat- och kritikerstorm utan like. Strax därefter förlorade Justine Sacco jobbet och hela hennes liv förändrades. På grund av en tweet. Historien går att använda för att konkretisera vilka konsekvenser en till synes oskyldig handling kan få. Vem var det som gjorde fel? Var det rimligt att det fick sådana konsekvenser? Och vad landar diskussionen i? Att alla har ett ansvar. Vi har ett ansvar för vad vi skriver, vad vi delar och hur vi reagerar. Alla parter i historien om Justine Sacco agerar fel. I slutändan handlar det om vilket internet vi vill ha. Hur vill jag att det ska vara? Hur vill jag att det ska vara om jag delar saker? Om jag gör något fel, vad är rimliga konsekvenser? Var går gränsen?

Viktigt! Motverka nätmobbning.

När internet blir en plattform för kränkningar och mobbning är det lätt att som vuxen känna sig bortkollrad bland alla forum och sociala appar. Guiden ”Motverka nätmobbning” vänder sig till dig som undrar vad du ska tänka på när du pratar med barn och unga om nätet, vad du kan göra om du får reda på att någon råkat illa ut, eller om någon behandlar andra illa på internet. Guiden, som är ett samarbete med Bris, riktar sig till vuxna i barns närhet och handlar i huvudsak om barn i åldrarna 10 till 16 år.

8. Att prata med unga om säkerhet på nätet

Integritet handlar som bekant även om att skydda sina personuppgifter för att undvika att bli utnyttjad och lurad. I en online-värld där vi gladeligen godkänner diverse användarvillkor utan att läsa dem för att få tillgång till ett forum, nätverk eller en funktion, är det lättare sagt än gjort. Att försöka ha lite koll på vad det är vi säger ja till skadar inte. För vår egen skull, men också för att lättare kunna vägleda barn och unga så att de inte får problem.

En sak som är viktig att komma ihåg i alla samtal med barn och unga om integritet är att det är olika för alla. Var gränsen går för mig behöver inte vara densamma som för dig. Det som en person känner sig väldigt bekväm med att dela kan någon annan känna sig väldigt obekvämt med. Det är också därför det är så viktigt att vi inte bara värnar vår egen integritet på nätet, utan även *andras*, till exempel när vi lägger upp bilder på andra än oss själva.

9. Integritet - en rättighet

Integritet är inte bara något vi mår bra av att värna, det är också en rättighet. Och inte bara för vuxna utan även för barn. Det här kapitlet handlar om hur barns och ungas integritet skyddas av FN:s konvention om barnens rättigheter, den så kallade Barnkonventionen.

Det säger Barnkonventionen

Barnkonventionen antogs av FN 1989 och Sverige var ett av de första länderna att skriva under. Konventionen består av 54 artiklar som alla rör barns rättigheter. Alla som är under 18 år räknas som barn. Att skriva under barnkonventionen betyder att man lovar att följa det som står i den. Det land som har skrivit under men som inte respekterar rättigheterna kan i dag bara ställas till svars moraliskt. Det är också därför många barnrättsorganisationer vill att Barnkonventionen ska göras till svensk lag. Något som regeringen under 2014 sa ska bli verklighet och arbetet med att införliva det löftet är påbörjat. Av de 54 artiklarna finns det fyra artiklar som kallas för huvudprinciper. De fyra artiklarna ska användas som glasögon när man läser de övriga artiklarna. De fyra huvudprinciperna är:

- Inget barn får bli diskriminerat.
- Barnets bästa ska alltid komma i första hand vid alla slags åtgärder som rör barnet.
- Varje barn har rätt till livet och att få utvecklas till en trygg individ.
- Alla barn har rätt att föra sin egen talan, bli tagna på allvar och bli lyssnade på.³³

Läs mer!

Barnkonventionen i sin helhet och i förkortad version finner du på:
www.unicef.se

Bland de 54 artiklarna finns ett antal som berör barn och ungas integritet. Här följer en genomgång av dem.

Artikel 12 handlar om att barn har rätt att bli lyssnade på. Det står bland annat så här: ”Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.” Det här handlar bland annat om domstolsförfaranden, som till exempel vårdnadstvister. Men det handlar också om alla andra sammanhang där beslut fattas som rör barnet – då har barnet rätt att säga vad hen tycker och vi är skyldiga att lyssna och ta barnets åsikter på allvar.

Artikel 13 handlar om yttrandefrihet. Där står det att ”Varje barn har rätt till yttrandefrihet, att tänka, tycka och uttrycka sina åsikter”. Att ha rätt att yttra sig beskrivs i artikeln som ”frihet att oberoende av territoriella gränser söka, motta och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer”. Var mottar, söker och sprider barn framför allt information i dag? Just det, på nätet. Och det gör de rätt i, så låt dem göra det!

Artikel 16 handlar om barns rätt till ett privatliv. Så här står det bland annat: ”Varje barns rätt till privatliv ska respekteras. Inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens och inte heller för olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende.” Barn får inte utsättas för godtyckliga ingripanden i sin korrespondens eller i sitt privatliv. Det betyder att vi som vuxna inte har rätt att lägga oss i hur vi vill. Barn har rätt till något eget, precis som vi vuxna. De har rätt att ha konversationer online med vänner, nya och gamla, utan att vi kikar över axeln på dem. Men det skadar som sagt inte att prata med barn och unga om vad de gör på nätet, mer om det i kapitel 1.

Artikel 17 handlar om att ha rätt till tillgång till information. Det står bland annat så här: ”Varje barn har rätt att få tillgång till information via till exempel internet, radio och tv. Staten ska ta ansvar för massmediers roll när det gäller varje barns tillgång till information. Konventionsstaterna [...] skall säkerställa att barnet har tillgång till information och material från olika nationella och internationella källor, särskilt sådant som syftar till att främja dess sociala, andliga och moraliska välfärd och fysiska och psykiska hälsa.” Barn har rätt att veta. Statens uppgift är att säkerställa tillgången på information från massmedia. I vardagen betyder det kanske inte att alla har rätt till en egen dator, men däremot att barn inte ska fräntas möjligheten att söka information, till exempel via nätet.

Artikel 36 säger kort och gott att varje barn ska skyddas mot alla former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende. Det kan handla om att skydda barn från att tvingas arbeta i fabrik, eller

att tas från sina föräldrar för att säljas till andra vuxna. Men det kan också handla om skydd mot att bli utnyttjad på nätet, av andra barn eller av vuxna som till exempel utger sig för att vara någon annan. Barn har rätt att bli skyddade mot utnyttjande helt enkelt, vilket gör det till vår skyldighet som vuxna att ta den uppgiften på allvar.

Vuxnas skyldigheter

Det är stater som signerar Barnkonventionen. Formellt är det alltså staten Sverige som har förbundit sig att följa konventionens artiklar. Men i förlängningen och i praktiken handlar det om att vi som bor i Sverige är skyldiga att följa konventionen. Som vuxna har vi ett särskilt ansvar eftersom vi har väldigt mycket makt över barns och ungas liv. När man pratar om barn och unga och deras liv på nätet är det lätt att hamna i diskussioner om hur gränslösa de är, som exemplet i inledningen till kapitel 7. Men barns integritet handlar också om rättigheter och därmed om våra skyldigheter. I alla diskussioner om och med barn och unga är det därför viktigt att ha med sig ett barnperspektiv. Det gäller i alla sammanhang, även när vi pratar med barn och unga om integritet på nätet. Så här skriver socialpedagogen Petter Iwarsson på Bris hemsida för vuxna, om att ha barnperspektiv i samtal:

”Barn visar i regel upp sig i linje med sin egen självbild. Om barnet vi har kontakt med är van vid ett negativt bemötande från vuxna kommer vi, om vi inte tänker oss för, med stor sannolikhet att bekräfta det mönstret. Det är väldigt lätt gjort. Konsekvensen av det skulle kunna bli att de som har störst behov av stöd kan få svårast att ta emot det, för att vi bekräftar deras bilder av sig själva som omöjliga, jobbiga, bortskämda, oviktiga, elaka eller liknande.”³⁴

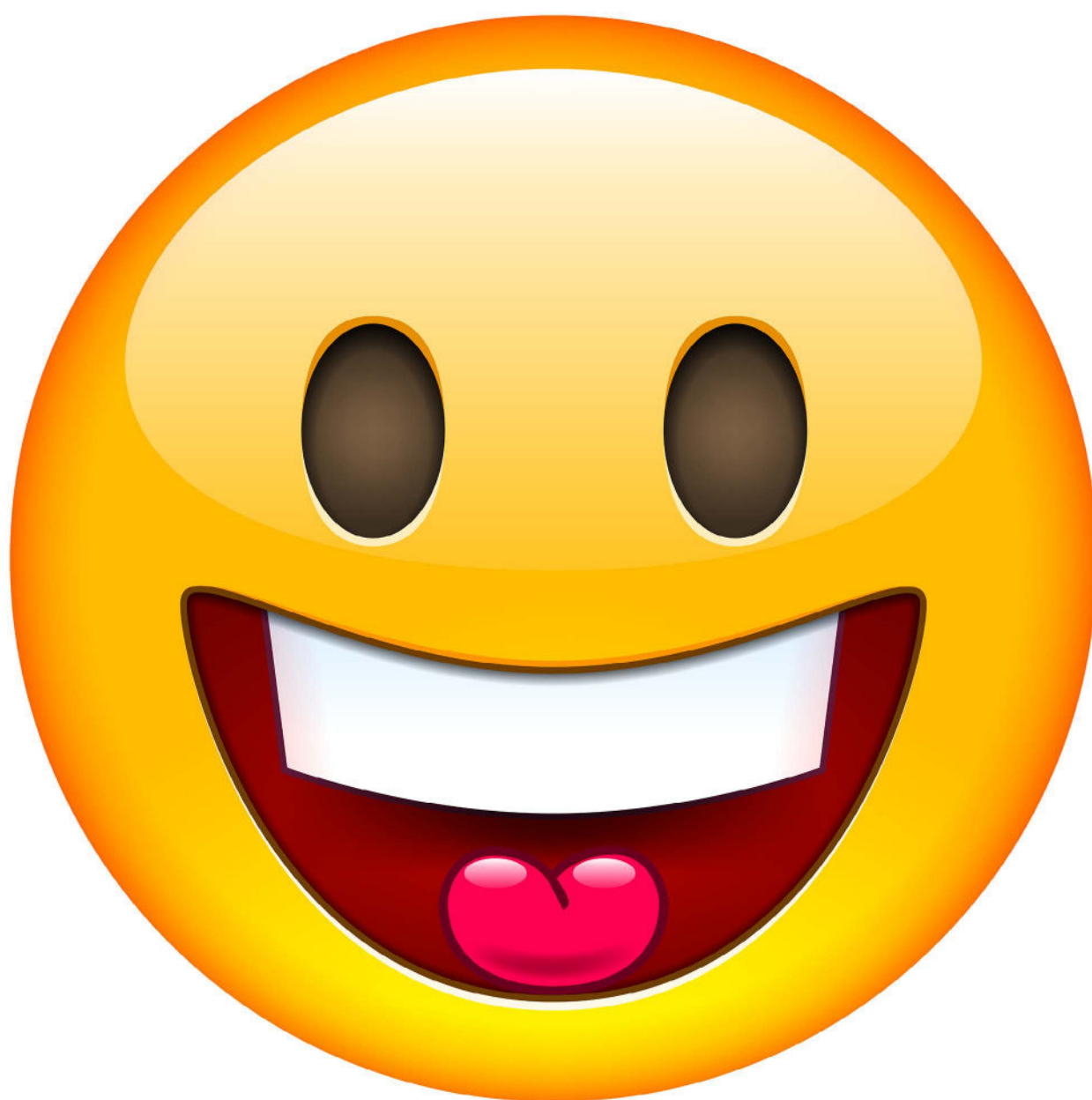
Det här går ganska lätt att översätta till diskussionen om barn och ungas integritet på nätet. Om vi fördömer, skuldbelägger och talar negativt med barn och unga om deras beteende på nätet får det sannolikt inte önskad effekt. Om vi i stället ser barn och ungas integritet som en rättighet och har barnperspektivet för ögonen är det kanske lättare att inte vara dömande.

Läs mer!

Läs gärna mer om barnperspektivet på Bris webbplats för vuxna: [barnperspektivet.se](https://www.bris.se/om-bris/barnperspektivet)

10. Källkritik

Vem har ansvaret på nätet?

Får man göra vad man vill på nätet? Det enkla svaret är nej. Det finns lagar och regler att förhålla sig till och alla som använder nätet har ett ansvar att följa dessa. Som Instagramfallet visade kan den som kränker andra på nätet dömas för förtal. Utöver förtal finns en rad brottsrubriceringar som till exempel förolämpning, olaga hot, sexuellt ofredande, utnyttjande av barn för sexuell posering, barnpornografibrott, dataintrång, brott mot personuppgiftslagen och hets mot folkgrupp. Den som begår något av de här brotten kan dömas i domstol. För den som vill läsa mer om hur de här brotten definieras och vad konsekvenserna kan bli i form av straffansvar och skadeståndsansvar går det bland annat att läsa *Hat på nätet*, utgiven av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (f.d. Ungdomsstyrelsen). I det här kapitlet ska vi i stället fokusera på källkritik och hur vi kan hjälpas åt att inte sprida lögner, förtal och annat kränkande på nätet.

Frilansjournalisten Jack Werner skriver om internet för Dagens Industri och tycker att vi bör införa grundläggande journalistutbildning på lågstadiet. Så här sa han i en krönika i radioprogrammet Medierna i P1 i Sveriges Radio: "Alla barn ska veta vad det innebär att

Tips! Var källkritisk!

1. Fundera på vad det är du läser. Vem är det som står bakom informationen? Har den/dem som ligger bakom någon egen agenda?
2. När är informationen publicerad, är den gammal eller ny? Eller framgår det inte?
3. Verkar det för bra för att vara sant? Kanske är det också det.³⁶

Om du inte kan hitta svaren på någon av frågorna ovan bör du försöka hitta ytterligare en källa som kan bekräfta det du läser; en källa som inte har någon koppling till den första källan. Lyckas du inte med det bör du inte dela vidare informationen i sociala medier.

Källa: Tidningen Metros Viralgranskare.

sprida vidare en uthängning, för alla kommer hamna inför en. Då är det upp till oss att se till att barnet vet vad som är rätt.”

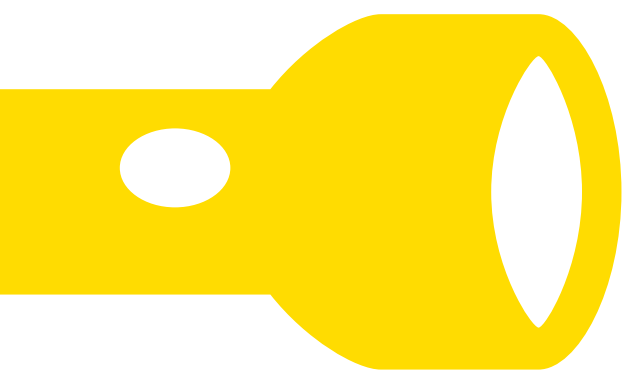
Det han syftar på när han säger journalistutbildning är källkritik – alltså att klara av att bedöma hur trovärdig den information man tar del av är och att kunna granska källan till den informationen. Att vara källkritisk på nätet handlar dels om att undvika att bli lurad, att inte tro på något som inte är sant, dels om att undvika att sprida falsk information vidare. Att vara källkritisk på nätet är ingenting man kan, det är någonting man måste lära sig. Och det gäller både unga och vuxna.

Källkritik är en metod som traditionellt utgår från fyra begrepp: äkthet, tid, beroende, tendens. Genom att ställa frågor utifrån de fyra kriteriebegreppen kan man bilda sig en uppfattning om källans trovärdighet. Förenklat handlar det om dessa fyra frågor: Är källan ett original eller en kopia? Hur ny är informationen? Hänger källan ihop med andra källor? Finns det värderingar i källan som tyder på att den företräder ett visst intresse?

Att vara källkritisk på nätet är såklart lite speciellt och inte alltid helt lätt. I internetguiden *Källkritik på internet* kan man läsa om en lång rad svårigheter när det kommer till källkritik online. Det handlar till exempel om att internet är oändligt stort och innehåller oändligt mycket information. Allt som publicerats på nätet kan dessutom ändras när som helst, det är inte som en bok där det som står alltid kommer att stå där. Det är också lätt att förvränga information digitalt och få något att se ut som något annat än det är. Framför allt när det gäller bilder. Det är också lätt att vara anonym på nätet och därmed inte alltid så lätt att ta reda på vem som ligger bakom viss information. Människor kan dessutom enkelt publicera information utan att den förhandsgranskas av någon.³⁵

Men, trots alla svårigheter finns det en del du kan lära dig och därmed också dela med dig av till barn och unga.

Länkar och tips på mer läsning

www.bris.se

På Bris webbplats, som vänder sig till både barn och vuxna, finns en hel del kunskap att ta del av. Till exempel vilka råd barn och unga ger till vuxna om hur de ska ge stöd.

www.polisen.se

På Polisens hemsida finns dels information om vilka brott man kan utsättas för på nätet, dels vad du som vuxen kan tänka på och när du bör anmäla.

www.umo.se

På ungdomsmottagningens hemsida finns matnyttig information som framför allt riktar sig till unga, men som också kan vara till hjälp för vuxna som undrar vad man ska göra om barn och unga i ens närhet råkar illa ut på nätet. Klicka till exempel på fliken "Våld & kränkningar" för att läsa mer om utsatthet på nätet.

www.statensmedierad.se

På Statens Medieråds hemsida finns information om ungas liv på nätet i form av rapporter, men det finns också en podcast som heter Statens mediepodd. Första avsnittet handlar just om unga och nätet.

www.nohate.se

På No Hate Speech Movement i Sveriges hemsida finns lättillgänglig information som framför allt riktar sig till unga, men som också är toppen för vuxna som är intresserade av att lära sig mer eller har frågor som rör unga och nätet. Här finns också två olika podcasts, dels om juridiken på nätet, dels om livet på nätet i övrigt.

[Internetstiftelsen i Sverige](#)

Internetstiftelsen i Sverige, som tillsammans med Bris ligger bakom den här guiden, har även gett ut mängder av andra internetguider. Alla finns att läsa eller ladda ner gratis på hemsidan. Det är bara att börja botanisera!

www.unicef.se

Material för skolor om Barnkonventionen

Obs!

IIS gav 2011 ut Internetguiden "Ungas integritet på nätet" av Johnny Lindqvist och Ewa Thorslund. Den guiden är arkiverad och innehållet uppdateras inte längre.

Källor

Intervjuer

Ida Jansson, Bris, 7 maj 2015

Sofia Molin, Bris, 7 maj 2015

Katrin Jansson, Bris, 19 maj 2015

Karin Nygårds, lärare på Sjöstadsskolan och en av grundarna av Teacherhack, 13 maj 2015

Karin Lepistö, lärare på Murgårdsskolan och delansvarig för projektet Nätsmarta, 13 maj 2015

Mathias Klang, Associate Professor in Social Media/Political Communication vid University of Massachusetts, Boston, 15 maj 2015

Övriga källor

Alexandersson, Kristina. *Källkritik på Internet*. IIS 2012.

<https://www.iis.se/lar-dig-mer/guider/kallkritik-pa-internet/>

Brå, Rapport 2013:14 *Bestämmelsen om kontakt med barn i sexuellt syfte. En uppföljning av tillämpningen av lagen från polisanmälningar och domar*. 2013

Carling, Maria. *Hjärnan fullvuxen först vid 25*. Svenska Dagbladet, 10 maj 2007

Ekström, Andreas. *Fyra av tio länkar tas bort av Google*. Sydsvenskan, 23 maj 2015

Findahl, Olle. *Svenskarna och internet 2014*, Internetstiftelsen i Sverige, IIS, 2014

Findahl, Olle; Dunkels, Elza & von Feilitzen, Cecilia. *Med egna ord. Barn och deras föräldrar om vad som kan vara obehagligt på internet*. The International Clearinghouse on Children, youth and Media, Nordicom/Göteborgs universitet, 2013.

Iwarsson, Petter. *Barnperspektiv i samtal*. www.barnperspektivet.se, utgår från *Samtal med barn och ungdomar, erfarenheter från BRIS*. Gothia Förlag 2007. <http://www.barnperspektivet.se/samtal-med-barn/barnperspektiv-i-samtal>

Nussbaum, Emily. *Say everything*, New York Magazine, 2007

Polisen. *Ny kompis eller snuskig gubbe på nätet? Så hjälper du ditt barn att se skillnaden och minskar risken för att råka illa ut*. 2013

Polisen. *Brott på internet. Tre tips till dig som blir utsatt för brott på internet och tre tips till dina föräldrar*. 2014

Statens Medieråd, *Ungar & medier 2015. Fakta om barns och ungas användning och upplevelser av medier*. 2015

Ståhl, Isabelle. *Radikala svar på en bottenlös oro*. Svenska Dagbladet, 4 maj 2015

Werner, Jack. *Så blir du en bättre viralgranskare*. Metro 2014

Unicef, <https://unicef.se/barnkonventionen>

Webbenkäten

Enkäten har varit utlagd på sidan "För dig som är ung" på Bris webbplats då syftet har varit att få svar från barn och unga. Enkäten var utlagd mellan den 3 juli och den 21 juli 2015. Under perioden blev alla som besökte webbplatsen tillfrågade om de ville delta i enkäten. Totalt valde 877 unga att göra det. Föresatsen har varit att varje deltagare bidrog till enkäten en gång och därför har enkäten konstruerats så att den syns en gång för varje unik ip-adress.

Fotnoter

1. Svenskarna och internet 2014, IIS
2. IIS, Svenskarna och internet 2014, 45-49
3. Ibid.
4. Ibid.
5. Findahl mfl., Med egna ord, 14
6. Findahl mfl., Med egna ord, 8-10
7. IIS, Svenskarna och internet 2014, 57-58
8. Ibid.
9. Statens Medieråd, Unga och medier 2015, 58
10. Ibid, 29
11. Ibid.
12. Statens Medieråd, Ungar och medier 2015, 59
13. Statens Medieråd, Duckface/Stoneface, 9
14. Ibid, 99
15. Ståhl, Radikala svar på en bottenlös oro
16. Statens Medieråd, Duckface/Stoneface, 176
17. Ibid, 111 ff
18. Ekström, Fyra av tio länkar tas bort av Google
19. IIS, Svenskarna och internet 2014, 58
20. Statens Medieråd, Duckface/stoneface, 84
21. Statens Medieråd, Ungar och medier 2015, 73
22. IIS, Svenskarna och internet 2014, s 58
23. Brå, Bestämmelser om kontakt med barn i sexuellt syfte, 21
24. Polisen, Ny kompis eller snuskig gubbe?
25. Statistik från Brå 2009-2014
26. Brå, Bestämmelser om kontakt med barn i sexuellt syfte, 30
27. Ibid, 21
28. Polisen, Brott på internet - Tre tips till dig som blir utsatt för brott på internet och tre tips till dina föräldrar
29. Nussbaum, "Say everything", New York Magazine 2007
30. Carling, Hjärnan fullvuxen först vid 25
31. Statens Medieråd, Ungar och Medier 2015, 66
32. Vintern 2012 hängdes unga tjejer och killar i Göteborg ut med bild och namn på Instagram. De kallades för grova nedsättande ord och anklagades för sexuella handlingar som beskrevs i detalj. Flickorna som låg bakom kontot dömdes senare för grovt förtal.
33. Läs mer om de fyra huvudprinciperna på www.bris.se
34. Iwarsson, Barnperspektiv i samtal
35. Alexandersson, Källkritik på internet, 17 ff
36. Werner, Så blir du bli en bättre viralgranskare, Metro 2014

BRIS – Barnens rätt i samhället

Bris har mer än 40 års erfarenhet av direkt kontakt med barn och unga. Verksamheten på Bris kretsar kring stöd till barn och unga. Men uppdraget som barnrättsorganisation sträcker sig längre än så. Bris jobbar för att förbättra barns och ungas villkor i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter. Bris är remissinstans för lagförslag som påverkar barn och unga och ingår i nätverk med andra barnrättsorganisationer. Barnet som kontaktar Bris är anonymt och får prata med en utbildad och erfaren kurator med tystnadsplikt. Bris-akademien erbjuder föreläsningar och utbildningar för vuxna. Målgruppen är personal inom socialtjänst, skola, barnomsorg, hälso- och sjukvård, rättsväsende, kyrkan, men även studenter, ideella och personal på företag som på olika sätt möter barn och unga. Genom utbildningsverksamheten sprider Bris kunskap och skapar förståelse för barns och ungas situation och utsatthet och erbjuder ibland konkreta verktyg i mötet med barn och unga. Utbildningar och föreläsningar bokas på bris.se eller utformas tillsammans med beställaren enligt önskemål och behov.

Stödverksamhet

För barn upp till 18 år: ring Bris på 116 111, eller mejla och chatta på bris.se. För vuxna: Bris vuxentelefon – om barn, 077-150 50 50 och bris.se

BRIS

Åsa Secher

Åsa Secher är journalist med en bakgrund som reporter och producent på Sveriges Radio. Som frilansjournalist har hon bland annat producerat utrikesreportage från länder som Rwanda, Uganda och Jordanien. Under 2016 studerar hon på masterprogrammet i journalistik vid Columbia Journalism School i New York City. Hon har tidigare åt IIS skrivit Internetguiden "Motverka nätmobbning! Råd till dig som är vuxen".

Foto: Sara Arnald CC-BY ND

Ungas integritet på nätet

IIS Internetguide #5

Version 2016

De emojis som används i guiden omfattas inte av Creative Commons och får inte användas eller bearbetas vidare i någon form.

Texten skyddas enligt lag om upphovsrätt och tillhandahålls med licensen Creative Commons Erkännande 2.5 Sverige.

Illustrationerna skyddas enligt lag om upphovsrätt och tillhandahålls med licensen Creative Commons Erkännande-Icke-Kommersiell-IngaBearbetningar 2.5 Sverige.

Läs mer om ovanstående villkor på: <http://www.creativecommons.se/om-cc/licenserna/>

Vid bearbetning av verket ska IIS logotyper och IIS grafiska element avlägsnas från den bearbetade versionen. De skyddas enligt lag och omfattas inte av Creative Commonslicensen enligt ovan.

IIS klimatkompenserar för sina koldioxidutsläpp och stödjer klimatinitiativet ZeroMission.

Författare: Åsa Secher

Redaktör: Hasse Nilsson

Projektledare: Jessica Bäck

Formgivning: AGoodId

ISBN: 978-91-7611-449-0

Vi driver internet framåt! IIS arbetar aktivt för positiv tillväxt av internet i Sverige. Det gör vi bland annat via projekt som samtliga driver utvecklingen framåt och gynnar internetanvändandet för alla. Exempel på pågående projekt är:

Bredbandskollen

Sveriges enda oberoende konsumenttjänst för kontroll av bredbandsuppkoppling. Med den kan du på ett enkelt sätt testa din bredbandshastighet.

www.bredbandskollen.se

Internetdagarna

Varje höst anordnar vi Internetdagarna som är Sveriges ledande evenemang inom sitt område. Vad som för tio år sedan var ett forum för tekniker har med åren utvecklats till att omfatta samhällsfrågor och utvecklingen av innehållet på internet. www.internetdagarna.se

Internetfonden

Hos Internetfonden kan du ansöka om finansiering för fristående projekt som främjar internetutvecklingen i Sverige. Varje år genomförs två allmänna utlysningar, en i januari och en i augusti. www.internetfonden.se

Internetguider

IIS publicerar kostnadsfria guider inom en rad internetrelaterade ämnesområden, som webb, pdf eller i tryckt format och ibland med extra-material.

Internetstatistik

Vi tar fram den årliga, stora rapporten "Svenskarna och internet" om svenskarnas användning av internet och dessemellan ett antal mindre studier.

Webbstjärnan

Webbstjärnan är en skoltävling som ger pedagoger och elever i den svenska grund- och gymnasieskolan möjlighet att publicera sitt skolarbete på webben. www.webbstjarnan.se

Internetmuseum

I december 2014 lanserade IIS Sveriges första digitala internetmuseum. Internetmuseums besökare får följa med på en resa genom den svenska internethistorien. www.internetmuseum.se

Federationer

En identitetsfederation är en lösning på konto- och lösenordshandlingen till exempel inom skolans värld eller i vården. IIS är federationsoperatör för Skolfederation för skolan och för Sambiförvård och omsorg. www.iis.se/federation

Internets infrastruktur

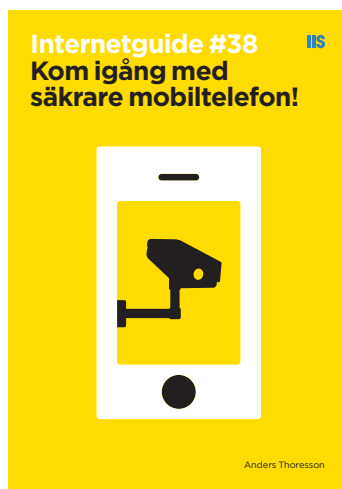
IIS verkar på olika sätt för att internets infrastruktur ska vara säker, stabil och skalbar för att på bästa sätt gynna användarna, bland annat genom att driva på införandet av IPv6. www.iis.se

Sajtkollen

Sajtkollen är ett verktyg som enkelt låter dig testa prestandan på en webbsida. Resultatet sammanställs i en lättbegriplig rapport. www.sajtkollen.se

Läs mer på nätet redan idag! På Internetguidernas webbplats hittar du mängder av kostnadsfria publikationer. Du kan läsa dem direkt på webben eller ladda ner pdf-versioner. Det finns guider för dig som vill lära dig mer om webbpublicering, omvärldsbevakning, it-säkerhet, nätets infrastruktur, källkritik, användaravtal, barn och unga på internet, digitalt källskydd och mycket mer.

Nya Internetguider!

Kom igång med säkrare mobiltelefon!

Av: Anders Thoresson

Guiden tar upp grunderna för säkrare användning av din mobil i praktiken och du får lära dig:

- Om säkerhetsproblem och annat som påverkar din integritet när du använder en mobiltelefon.
- Generella beskrivningar av de problem som finns.
- Tips om inställningar för Iphone, Android och Windows Phone.

Innehållet är ett komplement till Internetguiden "Digitalt självförsvar - en introduktion". Reportrar Utan Gränsers Martin Edström och Carl Fridh Kleberg från Expressen ger dig hjälp att med enkla verktyg skydda dig mot de hot som finns mot allas vår kommunikation och information på nätet. Författarna tar även upp sådant som massövervakning och de spår du lämnar efter dig på internet.

Skydda dig mot bedragare

Nätfiffel, bluffakturor och vilseledande försäljning

Av: Anders Nyman

Internet och telefoni skapar fantastiska möjligheter för köpare och säljare att interagera. Den här guiden handlar om myntets baksida, bedragarna som utnyttjar nätets möjligheter för att lura dig för deras egen vinning. I guiden tar vi upp bedragarnas metoder, vad du som privatperson kan råka ut för och vad du bör se upp med. Viktigast av allt: du får reda på dina rättigheter och hur du skyddar dig om du blivit lurad. Ta del av drabbades berättelser och gå igenom checklistorna så att du blir säkrare när du använder internet för att köpa produkter och tjänster i vardagen. Guiden är producerad i samarbete med Polisen.